

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Planeta Venuše v náboženství starověkého Egypta
The Planet Venus in the religion of Ancient Egypt

Vedoucí práce:
Mgr. Jiří Janák, Th.D.

Autor:
Eliška Kaplanová

Praha 2009

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala doktoru Janákovi za jeho odborné vedení a trpělivost.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 30. 7. 2009

Eliška Kaplanová

Anotace

Záměrem této diplomové práce je postihnout postavení planety Venuše v náboženství starověkého Egypta. Práce se zaměřuje na mytologické souvislosti, především na možnosti ztotožnění planety s božstvy či božskými entitami s ohledem na astronomické projevy planety a její následné místo v panteonu starověkého Egypta. Dále zkoumá zmínky zachycující Venuši jakožto jitřenku v staroegyptských zádušních textech a její spojení se zesnulým panovníkem.

Annotation

The aim of this diploma thesis is to identify the position of the planet Venus in the religion of ancient Egypt. The thesis is focused on the mythological context, especially the possibility of identifying of the planet with deities or divine entities with regard to astronomical speeches of the planet and its place in the pantheon of ancient Egypt. Furthermore, it examines records showing Venus as a Morning star in Egyptian mortuary texts and its connection to the deceased king.

Klíčová slova

Egypt, Náboženství, Venuše, Večernice, Jitřenka, Božstva, Horovo oko, Reovo oko, Král, Ztotožnění

Keywords

Egypt, Religion, Venus, Morning star, Evening star, Deities, Eye of Horus, Eye of Re, King, Identification

Obsah

1. Úvod	7
2. Venuše	8 – 13
2.1 Planeta Venuše	8 – 9
2.2 Venuše v náboženských systémech starověkého Předního východu	10 – 13
3. Egypt	14 – 27
3.1 Stručná historie	14 – 17
3.2 Náboženství	17 – 20
3.3 Přístup starých Egyptů ke zkoumání okolního světa	21 – 27
4. Venuše v Egyptě	28 – 64
4.1 Venuše a Horovo oko	28 – 53
4.1.1 Horovo oko	40 – 42
4.1.2 Horovo oko v zádušních textech	42 – 45
4.1.3 Horovo oko v léčitelských textech	45 – 48
4.1.4 Amulet vedžat	48 – 50
4.1.5 Reovo oko	50 – 53
4.2 Venuše a král	53 – 59
4.3 Venuše v zádušních textech	59 – 64
5. Závěr	65 – 67
Summary	68 – 69
Seznam literatury	70 – 71

Seznam zkratek:

TP – Texty Pyramid

TR – Texty Rakví

KM – Kniha mrtvých

PE – Papyrus Ebersův

PH – Papyrus Hearsův

PL – Papyrus londýnský

1. ÚVOD

„Stát se Ranní hvězdou. Cesty zásvětí jsou otevřeny pro zesnulého, brány těch, kdož jsou na horizontu, jsou otevřeny pro ni, nádhernou hvězdu...“¹

Těmito slovy je popisována jitřenka neboli planeta Venuše v Textech Rakví. Tento a jemu podobné texty jsou také důvodem, proč jsem si vybrala za téma své diplomové práce právě Venuši.

O postavení Venuše v Egyptě jsem se začala zajímat na základě svého dlouholetého zájmu o náboženství starověkého Egypta a Předního východu. Právě rozdíly ve vnímání jednoho nebeského tělesa, které panují mezi náboženskými systémy starověkého Předního východu a Egypta, mne přivedly na myšlenku pokusit se shrnout postavení Venuše ve starověkém Egyptě.

V této práci jsem se nejprve pokusila nastínit historické a kulturní zázemí, jehož uchopení je klíčem k pochopení nejednotnosti projevů planety Venuše ve starém Egyptě. Egyptský náboženský systém je mezi starověkými náboženskými systémy jedinečný a je proto nezbytné snažit se jednotlivé jevy uchopit v souladu s egyptským způsobem vnímání světa.

Následně jsem se zaměřila na astronomický aspekt planety a jeho souvislost s mytologickými entitami. Vzhledem k tomu, že v Egyptě stály různé verze mýtů či dokonce odlišné teologie vedle sebe, bylo potřeba zařadit tyto entity i do širšího mytologického rámce.

Druhá část práce má pak za cíl ukázat různorodá postavení Venuše v zádušních textech a také její vztah ke králi Egypta.

Tato práce si neklade za cíl uvést úplný přehled či postihnout celou šíři možných přístupů k planetě Venuši v souvislosti s egyptským náboženstvím. Je pouze stručným nástinem.

---

¹ R.O. Faulkner: The Ancient Egyptian Coffin texts, volume II., 1973, str. 274

2. VENUŠE

2.1 Planeta Venuše

Planeta Venuše je kromě Měsíce náš nejbližší vesmírný soused. V mnoha ohledech by mohla být pokládána za dvojče Země.

Venuše je druhou planetou od Slunce a starým Babylóňanům byla známa již v 1600 př.n.l., ačkoli pro svůj jas byla pravděpodobně pozorována již dlouho předtím. Jejím symbolem je stylizované znázornění bohyně Venuše držící zrcadlo – kruh s malým křížkem pod ním.

Orbity ostatních planet jsou elipsy, ale Venuše obíhá Slunce po téměř dokonalé kružnici. Slunce leží o pouhé 0,7 % mimo skutečný střed oběžné dráhy. Protože je Venuše Slunci blíže než Země, najdeme ji vždy zhruba ve stejné vzdálenosti od Slunce (největší elongace je 47,8%)¹

Pro svůj jas, způsobený oblaky, které odráží sluneční světlo, je Venuše na obloze nepřehlédnutelná. Není možné ji pozorovat v průběhu celé noci, ale vždy několik hodin před západem Slunce a po jeho východu.² Je proto nazývána večernicí či jitřenkou. Existují i lidé, kteří jsou schopni pozorovat její fáze pouhým okem. Zpočátku byly jitřenka a večernice považovány za dvě odlišná nebeská tělesa, ale systematické pozorování brzy odhalilo, že se jedná o jedno a totéž.³

Základní údaje o planetě:

- průměrná vzdálenost od Slunce: 1083 milionů km
- vzdálenost planety od Slunce: 0,72 násobek vzdálenosti od Země
- doba rotace kolem vlastní osy: 243 pozemských dnů
- průměr: 12102 km
- gravitace: 0,88 násobek zemské gravitace
- hmotnost planety: 0,815 násobek Země

---

¹ www.toulkyvesmirem.cz

² Patrick Moore: Hvězdy a planety, Encyklopedický průvodce, Praha, 2001, str. 52

³ Garry E. Hunt a Patrick Moore: The Planet Venus, London, 1982, str. 18

- povrchová teplota: max. 480°C⁴

Venuše má na svém povrchu dvě „kontinentální“ vrchoviny: Ishtar Terra a Aphrodite Terra. Dále je zde pláň Lakshmi Planum a mezi oběma vrchovinami řada širokých prohlubní jako například: Atalanta Planitia, Guinevere Planitia a Lavinia Planitia. Všechny povrchové útvary jsou pojmenovány po ženách – mytologických či skutečných. Jedinou výjimku tvoří pohoří na Ishtar Terra, které je pojmenováno po Jamesi Clarku Maxwellovi – Maxwell Montes.

Venuše je nejjasnější ve chvíli, kdy je osvětleno 25% jejího kotouče; to se stává typicky 37 dní před její dolní konjunkcí (na večerní obloze) a 37 dní po ní (na ranní obloze). Od Slunce se nejvíce vychýlí přibližně 70 dní před a po dolní konjunkci, v této době je v poloviční fázi. V těchto dvou intervalech je viditelná i za plného denního světla. Perioda zpětného pohybu planety je 20 dnů před a po dolní konjunkci.

Zajímavá událost je přechod Venuše přes Slunce. Ten nejbližší se uskuteční 6. června 2012 a ten následující až v roce 2117.

Velice důkladně byla Venuše pozorována v Babylónii. Záznamy na slavné Venus tablet pochází z doby 1700 př. n. l. Obsahují záznamy pozorování Venuše v období 21 let. Drážďanský kodex obsahuje kalendář obsahující úplný cyklus Venušiny viditelnosti – pět jejich synodických oběhů po 584 dnech (dohromady asi 8 let), po jejichž uplynutí se cyklus opakuje.

Venuše měla zásadní podíl na vytvoření heliocentrických teorií. Již ve 4. stol. př. n. l. vyslovil Heraclides Pontius, že Venuše a Merkur obíhají kolem Slunce a nikoli kolem Země. Na základě pozorování Venušiny fáze dospěli ke stejnému závěru i Mikoláš Koperník a Galileo Galilei.⁵

Od 30. let 20. století je Venuše podrobena mnohem bližšímu výzkumu. Řada kosmických lodí bez posádky už přistála na jejím povrchu a poslala zpět cenné informace, přestože spojení bývá kvůli drsným klimatickým podmínkám velmi krátké. V roce 1990 došlo ke zmapování většiny povrchu planety.⁶

---

⁴ Zdeněk Pokorný: Planety, Aventium, 2005, str. 99

⁵ Garry E. Hunt a Patrick Moore: The Planet Venus, London, 1982, str. 21

⁶ www.toulkyvesmirem.cz

2.2 Venuše v náboženských systémech starověkého Předního východu

V Mezopotámii byla Venuše ztotožňována s mnoha božstvy a některé pasáže mezopotamských mýtů se dají osvětlit pouze interpretací božstva jako hvězdy. Venušovká božstva jsou si velmi podobná, avšak vychází ze dvou kořenů – z ženského sumerského venušovského božstva a z mužského semitského venušovského božstva.⁷

Inanna

Inanna byla sumerská bohyně tradičně spojovaná s láskou a válkou. V klasickém mýtu se Inanna představuje strážci brány jako „Inanna na cestě k místu, kde Utu vychází.“ A tedy jako planeta Venuše na cestě ze západní večerní oblohy na oblohu východní – dnešní terminologií řečeno je tato cesta známa jako inferior conjunction (tj. období, kdy není Venuše viditelná asi po dobu jednoho týdne). Dle sumerských představ putovala v té době planeta ze západu na východ pod horizontem, kde bylo rovněž situováno zásvětí.⁸

Inanna byla s planetou Venuší ztotožňována již ve 3. tis. př.n.l. Planeta byla též zvána Ninsí'ana, v překladu „Rudá paní nebes“.

Je možné se tázat, zda byla Inanna personifikací nejjasnější hvězdy na obloze, stejně jako byl Utu Slunce nebo Nanna Měsíce, nebo zda existovala jako božstvo dříve, než byla spojena s planetou. Zřejmě se jednalo o tu první možnost. Slunce a Měsíc byla božstva, jejich vliv na lidský život je jasný, na druhou stranu vliv planet jako Venuše nebo Jupiter tak jasný není. Proč je tedy zbožšťovat? Odpověď tkví v jejich pohybu po obloze, který je odlišuje od ostatních hvězd a který je spojuje se Sluncem a Měsícem.⁹

Bohyně Inanna se objevuje jako jitřenka i večernice, ale typičtěji se objevuje v pozici večernice.¹⁰

---

⁷ Wolfgang Heimpel: A Catalog of Near Eastern Venus Deities, in Syro – Mezopotamian Studies, 1982, str. 9

⁸ Tamtéž, str. 10

⁹ Tamtéž, str. 11 – 12

¹⁰ Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu, Libri, 2003, str. 97 - 103

Ištar

Bohyně Ištar vznikla spojením semitského a sumerského božstva spojovaného s Venuší. Když se semité začali usazovat na sumerském území, docházelo samozřejmě i ke konfrontaci jejich náboženských představ. A ačkoli se jistě nehádali o to kolik Sluncí, Měsíců a Venuší existuje, dohady o pohlaví božstev se objevily. Ištar je výsledkem spojení sumerské Inanny a semitského mužského božstva 'ttr. Přestože převládla ženská podoba Ištary, zachovala si i některé mužské rysy. Sumerové spojovali Inannu s večernicí, semitská venušovská božstva byla spojována spíše s jitřenkou.¹¹

Nanay

Další bohyně spojovaná s Venuší je Nanay. Byla ztotožňována s Ištarou. Zprávy o ní máme z 8. stol. př.n.l. a ještě v prvním tisíciletí n. l. je zmiňována v syro – arabském slovníku od Bar Bahlula jako „jméno pro Venuši mezi Araby“. Byla také uctívána v Uruku, městě bohyně Inanny.¹² V Kiši byla uctívána spolu s Inannou. Dle hymnu Išbi – Erra předala Inanna Nanay část své moci a také sdílely astrální aspekt. Nanay také sdílela s Ištar válečnický aspekt, byla zvána „hrdinka“. V novoasyrském období se Nanay vymanila ze stínu Inanny a stala se velmi mocným božstvem.¹³

Aziz a Uzza

Bůh Aziz je znám z nálezů v Palmyře a římské provincii Dácie a řeči Juliana Apostaty. Bůh Aziz je zván Fosforus – jitřenka. „Aziz“ byl původně epitet patřící jinému bohu. Přestože nemáme přímý doklad o spojení Azize s Venuší, lze z paralel s okolními civilizacemi usoudit, že Aziz byl venušovské božstvo uctívané v podobě jitřenky (podobně jako Ištar v podobě jitřenky či Inanna večernice).¹⁴

Uzza byla bohyně spojovaná stejně jako Aziz s jitřenkou. Kořen 'zz má společný s Azizem – jde o ženskou podobu téhož jména. Byla uctívána v Arábii před příchodem

---

¹¹ Wolfgang Heimpel: A Catalog of Near Eastern Venus Deities, in Syro – Mezopotamian Studies, 1982, str. 13 – 15

¹² Jeremy Black, Anthony Green: Bohové, démoni a symboly starověké Mezopotámie, Praha, 1999, str. 93 - 94

¹³ Wolfgang Heimpel: A Catalog of Near Eastern Venus Deities, in Syro – Mezopotamian Studies, 1982, str. 15 - 17

¹⁴ Tamtéž, str. 18

Islámu. Anonymní syrský historik ze 4. st. n.l. ji ztotožňuje s Afroditou, Izák Antiochijský s Bathi a Jeroným s Luciferem – tedy jitřenkou. Soudě dle shodného kořene jmen byla obě božstva spojena. Rozdíl v pohlaví lze vysvětlit na příkladu Ištar a Inanny. V tomto případě byli Arabové pod aramejským vlivem.¹⁵

Balthi

Venušovské božstvo z Bet Hur, Bar Bahlul ji umisťuje k Chaldejčům. Na její mezopotamský původ můžeme usuzovat z jejího jména – akkadské „belti“ znamená „má paní“ a byl to epitet Inanny a Ištar.¹⁶

Astarte

Astarte je většinou chápána jako kanaánský protějšek Ištary, přestože záznamy z Ebly (okolo 2500 př.n.l.) ji ztotožňují s Aštarem a nikoli Astartou. Nicméně záznamy z Ugaritu (okolo 1400 př.n. l.) již Astarte a Ištaru ztotožňují.¹⁷

Tyto dvě bohyně jsou si vskutku velmi podobné. Astartin válečnický aspekt je dobře zdokumentován v Ugaritu, kde byla zobrazována na koni a v Nové říši v Egyptě, kde byla spojována se Sutechem.

Jako vládkyni nebes jí příslušel i titul „Paní / Královna nebes“.¹⁸

Pro Astarte jako bohyni lásky tolik dokumentů nemáme, ale můžeme na to usuzovat z jejího spojení s Anat a faktu, že byla uctívána především ženami. To může znamenat, že byla chápána jako bohyně – matka, ke které se ženy obracely se starostmi ohledně porodu a dětí. Potvrzení pro Astarte jako bohyni lásky přichází od Řeků. Herodotos psal, že Afrodita přišla do Řecka z východu, jmenovitě z Aškalonu. Mnozí badatelé se dnes domnívají, že i jméno Afrodita pochází z Astarte.

Na druhou stranu nemáme, kromě podobnosti s Ištarou, žádné přímé důkazy svědčící o tom, že by Astarte byla přímo spojována s Venuší. Bohem Venuše v Ugaritu byl Aštar. Kdyby byla Astarte spojována s Venuší, dalo by se očekávat, že i Afrodita bude.

---

¹⁵ Wolfgang Heimpel: A Catalog of Near Eastern Venus Deities, in Syro – Mezopotamian Studies, 1982, str. 19

¹⁶ Tamtéž, str. 20

¹⁷ Tamtéž, str. 20 - 21

¹⁸ Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu, Libri, 2003, str.36

To je ale pravda až v období po Aristotelovi, kdy byl Afroditě po vzoru mezopotamských bohyň přidán astrální aspekt a ten se pak zpětně přenesl i na její kanaánský protějšek.¹⁹

Shrnutí

Sumerové i Semité uctívali venušovská božstva. Rozpoznání, že večernice a jitřenka jsou jedno a totéž těleso předcházelo spojení astrálních a antropomorfních aspektů venušovských božstev. Sumerská venušovská božstva jsou ženská a božstva mimo Mezopotámii jsou mužská. Ke změně pohlaví venušovských božstev docházelo při střetech s odlišnou kulturou a z příkladů můžeme soudit, že ženský aspekt často převládl.²⁰

---

¹⁹ Wolfgang Heimpel: A Catalog of Near Eastern Venus Deities, in Syro – Mezopotamian Studies, 1982, str. 20 - 21

²⁰ Tamtéž, str. 22

3. EGYPT

3.1 Stručný historický přehled

Hérodotův postřeh, že Egypt je „darem Nilu“ byl a je naprosto přesný. Tato starověká říše vznikla podél toku řeky, na úzkém pásu úrodné půdy, kterou přinášely každoroční záplavy. Na severu tvoří hranici Středozemní moře, na východě moře Rudé. Jižní hranici tvořily ve starověku první nilské přejeje (oblast dnešního Asuánu) a západní pak řetěz oáz v Libyjské poušti. Obývané však většinou bylo mnohem užší území ohraničené horami na východě, pouští na západě a bažinami nilské delty na severu.¹

Jak ukazují archeologické vykopávky v Nakádě, nevyrostl Egypt, jak jej známe od třetího tisíciletí př. n. l, z ničeho. Avšak pro účely této práce není egyptský pravěk stěžejní. Horní a Dolní Egypt existovaly původně jako samostatná území, zjednodušeně se dá říci, že Horní Egypt obývali lovci a kočovníci a Dolní zemědělci. Horní Egypt byl vojensky zdatnější a z něj i zřejmě vyšel popud k sjednocení. Poslední Hierakonpolský vládce Štír rozšířil svou moc až k dnešní Káhiře a jeho nástupci Narmer a Aha postupně ovládli celou Deltu.²

Moc se zcela soustředila v rukou panovníka, boha na zemi. Země byla rozdělena do 42 správních celků (nomů) a rozvíjel se úřednický aparát.³

Významný je panovník 3. dynastie Džoser, stavitel první – stupňovité – pyramidy.

Stará říše (2575 – 2134 př. n. l.)

Období stavby velkých pyramid a také nárůst vlivu slunečního kultu a především boha Ra. Dochází ke kontaktům s východním územím (patrně Syro – palestina), ať už vojenským či obchodním a také k obchodování s jihem. Toto období zřejmě ukončila opakující se nízká hladina nilských záplav, která vedla k hladomoru a která spolu se slabými panovníky zapříčinila kolaps centrální moci a rozdělení říše.⁴

---

¹ Břetislav Vachala: Staří Egypťané, Libri, Praha, 2001, str. 13

² Tamtéž, str. 39

³ Tamtéž, str. 40

⁴ John Baines a Jaromír Málek: Svět starého Egypta, Praha, 1996, str. 33

1. přechodné období (2134 – 2040 př. n. l.)

9./10. dynastie vládly z Hérakleopole a 11. z Théb. Nové dynastie zřejmě založili nomarchové po pádu centrální moci. Bylo to období násilných střetů na hranicích Horního a Dolního Egypta. Opětovným sjednotitelem byl panovník 11. dynastie Mentuhotep, který porazil severní dynastii. Přijal i jméno „Sjednotitel obou zemí“ a začíná jím období Střední říše.⁵

Střední říše (2040 – 1640 př. n. l.)

Po sjednocení se obnovily stavební činnosti a zahraniční tažení. Nejvýznamnější byla 12. dynastie. Nastalo první spoluvladařství (Amenemhet I. a Senvorset I.). Vzniklo množství literárních děl a významných památek. Nicméně již v průběhu 13. dynastie dochází k úpadku. Navenek je země stále stabilní, ale větší část moci mají v rukou vezírové a rostoucí úřednický aparát. V této době také přichází množství uprchlíků z Předního východu a usazují se v zemi.⁶

2. přechodné období (1640 – 1532 př. n. l.)

Vláda Hyksosů. Dochází k technologickému posunu, Egypt se učí výrobě bronzu, objevuje se vylepšený hrnčířský kruh, nové druhy ovoce a zeleniny, nové druhy zbraní, vůz s koňmi apod.⁷

Nová říše (1550 – 1070 př.n.l.)

První vládce 18. dynastie, Ahmose, vyhnul Hyksosy ze země a zanechal po sobě sjednocený stát. Dynastie, kterou založil, vyniká jedněmi z nejslavnějších osobností Egypta. Thutmose I. dobyl území až k Eufratu a za jeho vlády dosáhl stát největší rozlohy. Ženský král Hatšepsova po Thutmosovi II. a regentka Thutmose III., jejíž nárok na trůn podpořilo, tehdy již velice mocné, Amonovo kněžstvo. Vytvořila také mýtus o svém božském původu, kde je za jejího otce označen samotný Amon. Nahradila vojenskou politiku za mírovou a podporovala stavební činnost. Achnaton a jeho manželka Nefertiti. Kacířský král a nejkrásnější egyptská královna.

---

⁵ John Baines, Jaromír Málek: Svět starého Egypta, Praha, 1996, str.35

⁶ Gae Callender: Renesance Střední říše, v Dějiny starověkého Egypta, Praha, 2003, str.164 - 201

⁷ John Baines, Jaromír Málek: Svět starého Egypta, Praha, 1996, str. 42

Achnaton zavedl převratnou reformu, když zrušil kulty všech bohů a jako jediného boha ustanovil sluneční disk Atona. Jedná se partnerně o nejstarší existující monoteismus. Založil i úplně nové hlavní město Achetaton, dnes známé jako Amarna. S novým náboženstvím prosazoval i nový umělecký styl a sám složil slavný Chvalozpěv na Slunce. Velmi cenným zdrojem pro poznání zahraniční politiky té doby je tzv. El – Amarnská korespondence. Achnatonova reforma se však nesetkala s velkým nadšením a tak po králově smrti nastal návrat ke starým pořádkům. Paradoxně nejslavnějším faraonem je dnes jeho nástupce. Král, který nastoupil na trůn jako sedmiletý a zemřel v necelých dvaceti. V plejádě slavných předků bychom ho snadno přehlédli, kdyby nebyl majitelem neporušené hrobky. Tutanchamon.

Devatenáctá dynastie. Sethi I. a jeho syn Ramesse II., neboli Ramesse Veliký, který vládl více než šedesát let. Za tu dobu uzavřel první mírovou smlouvu v dějinách (s Chetity, po bitvě u Kadeše), postavil nejvíce staveb a monumentů než kterýkoli jiný král, ještě za života byl prohlášen bohem a přemístil hlavní město do Delt (Pi – Ramesse). Jméno Ramesse se na dlouho stalo synonymem královské moci.

Dvacátá dynastie se nazývá také ramessovská, ale už během její vlády dochází k úpadku.⁸

3. přechodné období (1070 – 712 př. n. l.)

Období poznamenané boji o moc. Panovníci neměli úplnou kontrolu na celém území, obrovskou moc měli thébští kněží Amona, kteří uznávali krále víceméně jen formálně. Došlo ke spojení titulu velekněze s vojenskou mocí. Výjimku tvoří vláda Šošenska I., který byl natolik silný vládce, aby přinesl zemi prosperitu. Po jeho smrti však nastaly spory o trůn a docházelo k občanským válkám. V této době vzniká v Thébách úřad „božské manželky Amonovi“. Tyto ženy v podstatě vládly Thébám, pocházely z královské rodiny, nesměly se vdávat a úřad předávaly adopcí.⁹

Pozdní období (712 – 332 př. n. l.)

V tomto období docházelo k vleklým bojům s Asyřany, kteří se nejednou dostali až do samotného Egypta. Zemi také dvakrát vládla perská dynastie.¹⁰

---

⁸ Christian Jacq: Egypt velkých faraónů, Praha, 2002, str. 147 - 285

⁹ John Baines, Jaromír Málek: Svět starého Egypta, Praha, 1996, str. 48

¹⁰ Tamtéž, str. 48 - 51

Řecko – římské období (332 př. n. l. – 395 n. l.)

Řecko – římské období začíná dobytím Egypta Alexandrem Makedonským. Ten se prohlásil za krále, poklonil se egyptským bohům, naplánoval stavbu Alexandrie a odjel. Je v Alexandrii pohřben. Po jeho smrti získal Egypt Ptolemaios. Za vlády ptolemaiců se Egyptu vcelku dařilo, ačkoli se nikdy s obyvatelstvem nesžili a o Alexandrii, jejich sídelním městě se říkalo, že „sousedila“ s Egyptem. Přestože byla Alexandrie centrem Středomoří, kulturním i obchodním, bylo jí vyčítáno, že soustřeďuje bohatství na úkor zbytku země. Vláda Ptolemaiovců končí smrtí královny Kleopatry VII. v roce 30 př. n. l. a Egypt se stává římskou državou.¹¹

3.2 Náboženství

V oblasti náboženství se silně projevovala snaha udržet v platnosti starší myšlenková schémata, jejichž starobylost potvrzovala kvalitu. To vedlo k opisování starších textů a občas i jejich antidataci nebo dokonce falšování. Jako autor zařikání může být uvedeno božstvo či legendární postava. Magické zařikadlo bývá zasazeno do mytologického rámce. Všeobecná tendence držet se starých cest se projevuje v architektuře i umění. Tyto snahy měly propojovat současnost s dávnou minulostí, okamžikem stvoření a období těsně po něm. Související termín „sp tpj“ („poprvé“) označuje období, kdy Stvořitel stvořil svět, ustanovil řád světa maat a ten ještě existoval ve své nejryzejší podobě. Jako počátek všeho stojí sp tpj na hranici bytí a nebytí. Při rituálech, které měly čas obnovit, se na toto období odkazovalo – pro obnovu bylo nezbytné vstoupit do okamžiku stvoření.¹²

Zlatý věk netrval věčně. V určitém momentě, jako důsledek zásahu zla, nastal zmatek, který zlatý věk ukončil. Bájná doba „poprvé“ se ale nestala navždy uzavřenou minulostí. Tato doba byla stále znovu uskutečňována, protože představovala souhrn vzorů, které musely být napodobovány. Lze tedy říci, že cílem rituálů usilujících o porážku démotických sil, bylo obnovení původní dokonalosti.¹³

---

¹¹ John Baines a Jaromír Málek: Svět starého Egypta, Praha 1996, str. 51 - 55

¹² Jiří Janák: Staroegyptská kniha mrtvých, Kapitola 105, Brno, 2003, str. 13 - 15

¹³ Mircea Eliade: Dějiny náboženského myšlení I., Praha, 1995, str. 92

Symbolika slunečního cyklu pracovala se stejnou představou. Slunce se každé ráno rodilo, přes den stárla a večer, při západu, umíralo, aby se ráno mohlo opět zrodit. Každý nový úsvit je opakováním stvoření. Smrt je nutná podmínka k znovuzrození.

Odkazy na mytickou dobu nacházíme nejen v mytologii, ale také v některých královských seznamech. Např. známý Turínský papyrus začíná výčet králů bohy, následují achu – dávní králové zde označení jako blažení zemřelí, následuje Meni – legendární sjednotitel Egypta a teprve poté jsou v seznamu uvedeni historičtí králové. Každý král byl chápán jako nástupce boha.¹⁴

Egyptské dějiny můžeme chápat jako neustálé udržování kontinuity řádu daného Stvořitelem.¹⁵

Navzdory tomuto „zpátečnictví“ nebyly nové myšlenky odmítány. Byly přizpůsobeny s ohledem na staré, začleněny, a pokud se výrazně lišily, byly ponechány vedle starých. V náboženských představách starých Egyptanů se pak můžeme setkat se sobě protirečícími si tezemi a to např. na jedné stěně hrobky. Existuje více bohů – Stvořitelů, nebesa jsou vnímána jako vodní plocha, tělo bohyně či nebeská kráva, zemřelý se odebírá k cirkumpolárním hvězdám, do zásvěti či setrvává v hrobce.

Množství pohledů na jeden problém o něm pak společně vypovídalo. Odráží se tu jednak názorová tolerance, ale i snaha o co nejpřesnější vyjádření.¹⁶

Dalším jevem egyptského náboženství je vytváření dualit. V případě bohů to znamenalo božské páry – Hor a Sutech neboli „Dva vládci“, Eset a Nebthet neboli „Dvě paní“, Nechbet a Vadzet – ochranná božstva Obou zemí.¹⁷ Symetrie hrála obrovskou úlohu v architektuře a umění.

Pro pochopení egyptského myšlení je základní pojem „maat“. Maat je řád světa, uspořádání kosmu, který vytváří prostor pro život. Maat určuje vše od přírodních jevů až po detaily osobního života. Opakem řádu je ne – řád, tedy isfet. Každý člověk se měl svým životem snažit o prosazování řádu maat. I bohové žijí díky řádu maat, dokonce je řečeno, že je jejich „potravinou“. Úkolem panovníka jako nástupce a syna boha bylo udržovat tento řád. Činil tak svou vládou a rituály.

---

¹⁴ Jiří Janák: Staroegyptská Kniha mrtvých - kapitola 105, Brno, 2003, str. 15

¹⁵ Tamtéž, str. 16

¹⁶ Tamtéž

¹⁷ M. A. Bonheme: Divinity, in The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt I., Oxford, 2001, str. 402

V panteonu je řád personifikován bohyní Maat, která je zobrazována v podobě ženy nesoucí na hlavě svůj symbol, pštrosí pero. Při posmrtném soudu bylo srdce zemřelého váženo právě proti tomuto peříčku, aby se prokázalo, že zesnulí žil v souladu s řádem světa. Pokud bylo srdce s peříčkem v rovnováze, byl zesnulí přijat mezi blažené.¹⁸

Bohové byli nositeli obecného božství, nadpřirozených sil, skryté podstaty či tajemného bytí. V tomto ohledu měli málo individuality a byli přizpůsobováni funkcím, které plnili. Jednotlivá božstva mohla vystupovat v různých rolích a naopak různá božstva plnila tutéž funkci (Stvořitel, Slunce, Měsíc). Bohové byli spojováni a ztotožňováni. Božstvo bylo určeno třemi rysy – jménem, podobou a atributy. Božstva se mohla dělit o jméno, podobu i atributy, ale nikdy o všechny tři najednou.¹⁹

Jména bohů dělíme do pěti skupin podle toho, o čem vypovídají.

- a) odkaz na skryté vlastnosti nebo základní charakteristika: Sachmet – Mocná, Amon – Skrytý
- b) odkaz na původ boha: Nechet – Ta z Nechebu
- c) popis úkolu či specializace: Re – Slunce, Šed – Zachránce
- d) personifikace abstraktního pojmu: Maat – ztělesnění řádu maat (v těchto případech byl v písemné formě použit k rozlišení pojmu a boha determinativ necer)
- e) některá jména měla už v době starověkého Egypta nejasný význam: např. Usir

Každý bůh měl také své pravé jméno, které vyjadřovalo jeho podstatu a nebylo známo ani jiným bohům. V jednom z mýtů se však setkáváme s tím, že bohyně Eset nechá uštknout Rea kobrou a vymámí z něho jeho pravé jméno výměnou za uzdravení. Tuto znalost použije ke zvýšení vlastní a také Horovi moci.²⁰

Bohové byli zobrazováni buď v lidské, nebo ve zvířecí podobě. Někdy bylo božstvo zobrazeno jako předmět.

Nejčastěji se setkáváme s kombinací lidské a zvířecí podoby. Taková zobrazení však nebyla chápána jako přesné zobrazení podoby boha, ale jako odkaz na charakteristiku a funkce božstva.

---

¹⁸ Jiří Janák: Staroegyptská Kniha mrtvých, kapitola 105, Brno, 2003, str. 18 - 19

¹⁹ Jiří Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str. 10

²⁰ Tamtéž, str. 10 - 11

Jednotlivá zvířata, rostliny a atributy, které byly k spodobnění bohů užívány, je třeba chápat jako symboly přibližující dané božstvo člověku.

Božstvo mohlo být zachyceno v podobě předmětu (Usir jako sloup džet), rostliny (Nefertum – lotos), zvířete (Amon jako beran, Hathor jako kráva), nebeského tělesa (Aton jako sluneční kotouč) nebo člověka (Atum). Nejčastější formou zobrazení je kombinace těchto přístupů. Známe tedy bohy s hlavou zvířete (Anup jako člověk s hlavou šakala) nebo se zvířetem místo hlavy (Cheper jako muž se skarabeem místo hlavy). Někdy byl místo hlavy zobrazen předmět – pero či rostlina – lotos. Zobrazení božstvo charakterizovalo a odlišovalo od ostatních bohů, avšak pouze několik málo božstev bylo vázáno na pevně danou podobu. Egyptští bohové a bohyně měli mnoho jmen, podob a tváří.²¹

Náboženské texty, ale i malby, stavby a předměty, je třeba nahlížet ve třech základních dimenzích či rovinách. Jde o rovinu kosmickou, mytickou a kultickou. V rámci náboženského myšlení mohla být jediná aktivita vnímána současně jako kosmický jev, mytická událost a rituální úkon. Zrození božstva je v kosmické rovině chápáno jako východ Slunce či hvězdy, v rovině mytické jako přirozené zrození a bývá doprovázeno rituálem, který tuto událost podává na kultické rovině. Žádná z dimenzí božského bytí nikdy nevystupovala samostatně. V mytické rovině se bohové rodili, dospívali, stárli a umírali jako lidé. V otázce prapůvodu bohů se shodují i jinak rozdílné kosmogonie. Na počátku existovalo pravodstvo Nun a nic jiného. Vše ostatní povstalo až skrze boha – stvořitele. V tom, který bůh to byl, už však shoda nepanuje. Stvořitel dal život všem dalším bohům, které zplodil, stvořil nebo povstali přímo z něho. Je v nich tedy obsažen a mohli být nazýváni jeho kau, jmény nebo potomky. Bohové jsou aktivní, stárnou, mají potomky a dokonce umírají. Nejsou ale považováni za mrtvé, nýbrž jen za odpočívající nebo neaktivní.

Ojediněle se objevují i zmínky o konci světa a zániku bohů. V textech rakví a Knize mrtvých se objevuje představa, že se jednou Atum vrátí zpět do podoby hada, což znamená do stavu těsně před stvořením. Dle Knihy mrtvých s ním bude v podobě hada ještě Usir. Není jasné, jestli to bude definitivní konec světa nebo jen část nekonečného koloběhu.²²

---

²¹ Jiří Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str. 11

²² Tamtéž, str. 12 - 15

3.3 Přístup starých Egyptů ke zkoumání světa – astrologie a astronomie ve starověkém Egyptě

Přístup starých Egyptů ke zkoumání okolního světa

Kulturní specifická způsobená geografickou podobou Egypta se projevila i v pojetí přírody a okolního světa. Ve starověkém Egyptě nebylo toto bádání nikdy odděleno od náboženských představ ani nijak odlišeno ve své perspektivě. Pro, po vzdělání neustále toužící, Řeky, kteří Egypt navštívili, byl tento přístup nepochopitelný. Vyčítali dokonce Egyptům jejich omezený zájem o okolní svět. Rozdíl je, jako téměř vždy jedná – li se o starověký Egypt, v odlišných prioritách a perspektivě.

Egyptané se zajímali o přírodu a kosmos vždy v rámci slunečního kultu. Je to sluneční bůh, který utváří roční období, dává růst rostlinám i živočichům a vládne jim po celý jejich život. V slunečním chrámu Niuserrea (panovník páté dynastie) je chodba s reliéfy ročních období. Jsou zde zpodobněna nejrůznější zvířata v rámci tří egyptských ročních období – záplav, setí, žně. Je zde zachycen růst rostlin, pohyb tažných ptáků i práce lidí. Ve všech scénách nejde ani tak o přesný zoologický popis, ale o manifestaci boží plodivé síly.²³ Příroda byla viděna jako splet' jednání blahodárných i ničivých sil, v nichž spolu bozi spolupracují nebo bojují proti sobě. Ve světě se neustále projevuje aktivní konání bohů a člověk (zastoupený králem) se toho účastní.

Ovšem takto aktivní pojetí světa vyvolávalo i obavu, že svět není prostě dán, ale že musí být neustále aktivně obnovován. Viděno z pohledu Egyptana – kdykoli se mohlo stát, že Slunce nevyjde (z jakéhokoli důvodu, nabízí se především porážka Slunce Apopem) a proto byl každý východ Slunce oslavován.²⁴ Příroda trpí a schází společně s bohy – Usirova smrt vedla k zastavení života. Král jako bůh žijící na zemi byl s přírodou spjat stejným způsobem. Nástup Ramsese II, na trůn oslavovala zem i nebesa.²⁵

---

²³ Jan Assmann: Egypt - Theologie a zbožnost rané civilizace, Praha 2002, str. 75 - 76

²⁴ Tamtéž, str. 92

²⁵ Tamtéž, str. 94

Egyptané žili se svými bohy, bydleli v jejich přímém sousedství, vnímali je všude kolem sebe. Příroda byla jimi prochnuta, tvořena. Nil byl božstvo, země byla bůh, vzduch byl bůh, nebesa byla tělem bohyně, Slunce se rodilo každé ráno z jejího těla, Měsíc a souhvězdí byli bohové, zvířata byla buď bohy samotnými, nebo alespoň jejich ba. Egyptané se neobávali konce světa jako takového, ve smyslu v jakém jej chápeme my. Obávali se narušení tohoto propojení. Báli se, že je bohové opustí.²⁶

1. přechodné období přineslo dosud nezažitou zkušenost anarchie a z ní pak čerpá nový druh literatury, která formou nářku líčí stav země jako chaos, převrácenost. Popisuje zvrácený svět, kde každý válčí s každým. Tato literatura vychází z historické zkušenosti, ale popisuje, jak na krizi státní moci reaguje příroda – Slunce nezáří, Nil vyschl, jižní a severní vítr se přou – Re se oddělil od lidí.

Příroda, z níž bohové odešli, by existovala dále, ale jen jako prázdná skořápka, ve které člověk už nemůže žít.²⁷

Astrologie ve starověkém Egyptě

Hvězdy

Nadčasovost hvězd hrála významnou roli ve vývoji egyptského kalendáře a v mnoha posmrtných představách. Zvláště důležité byly severní cirkumpolární hvězdy, které nikdy nezapadají za horizont a byly proto Egyptany nazývány „nezanikající“. Mnoho jasnějších hvězd bylo pojmenováno a noční obloha byla rozdělena do množství určených konstelací v třiceti šesti úsecích nebo dekanech. Hvězdy hráli významnou roli v posmrtných představách. Staří Egyptané věřili, že jedna ze složek zesnulé osoby, ba, pokračuje ve své existenci coby hvězda na noční obloze a jakožto „následovnici Usira“ reprezentovaly hvězdy duše v podsvětí.²⁸

Astrologie, tak jak ji dnes chápeme, ve smyslu určování povahy a osudu podle pozice Měsíce, Slunce a planet ve zvěrokruhu, nebyla v Egyptě vyvinuta. V předdynastickém i faraonském období byla astrologie věnována téměř beze zbytku měření času a výrobě

---

²⁶ Jan Assmann: Egypt, Theologie a zbožnost rané civilizace, Praha, 2002, str. 95

²⁷ Tamtéž, str. 96

²⁸ Wilinon R.H.: Reading Egyptian Art, Thames and Hudson, rok vydání neuveden, str. 131

kalendářů, především za účelem předpovídání východu Slunce, objevení se bohů spjatých s hvězdami, času svátků a oslav jednotlivých božstev a spojení mezi duchem božstev a panovníka (v pozdějším období i obyčejných lidí). Egypťané zaznamenali řadu zvláštních časových období, na která bylo třeba dbát – všeobecně známou jako kalendář šťastných a nešťastných dní. Každý z lunárních měsíců náboženského kalendáře obsahuje jak šťastné tak i nešťastné dny. Šťastnost či nešťastnost je přitom založena na štěstí či neštěstí božstva či božstev, která jsou s daným dnem spojována.²⁹

Po nástupu ptolemaiovců na egyptský trůn začal do egyptské astronomie pronikat jasný řecký a babylónský vliv. Dvanáct znamení zvěrokruhu se v Egyptě objevuje poprvé až za ptolemaiovců. Ačkoli byly používány původní egyptská souhvězdí a jejich jména, základní prvky zvěrokruhu jsou babylónské, kdežto pojetí „domu“, jakožto spojení dané planety s daným souhvězdím k dosažení největšího vlivu, je řecké.

Ze zvěrokruhů nalezených v Egyptě se jich šest nachází na stropích chrámů, šest či sedm na víkách rakví z římského období a osm na stropích soukromých hrobek. Nejznámější je nebeská mapa z chrámu bohyně Hathory v Dendeře (obr.1).³⁰

Některé řecké a démotické ostraky obsahují astrologické horoskopy a občas jakoby babylónská znamení. Např. Volská noha zvaná Meskheitiu neboli náš Velký vůz.³¹

Socha astronoma/ astrologa Harkhebi datovaná do třetího století př.n.l. obsahuje i krátký text informující o jeho povinnostech. Ukázka textu:

„který oznamuje východ a západ v jejich době, s bohy, kteří předpovídají budoucnost“
Toto se vztahuje k povinnosti tvořit horoskopy. Bohové předpovídají budoucnost, jsou planety, a tedy oznamování času jejich východu a západu musí odkazovat k souhvězdím zvěrokruhu.

„...pro které sám sebe očistil v jejich dnech, kdy Akh vychází heliakálně vedle Benu ze země a uspokojil země svým prohlášením.“

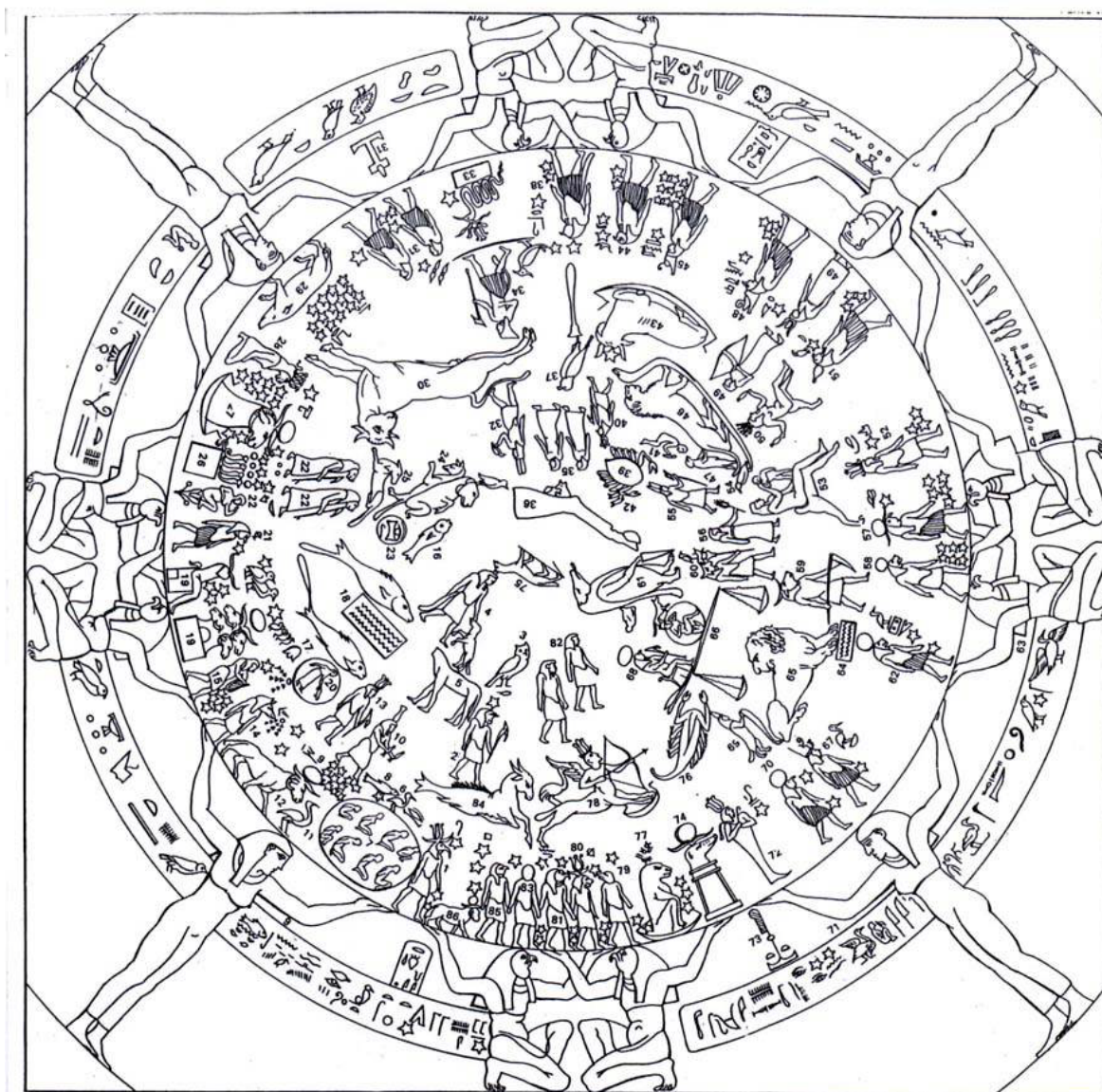
Jméno Akh je jedno z třiceti šesti dekanů a Benu je jedno ze jmen pro Venuši. Věta ukazuje na určitou konfiguraci, která se objevuje na východním horizontu za prvního ranního světla. Tu hvězdu neznáme, ale zmínka o heliakálním východu ukazuje, že jde o první objevení se té hvězdy po dlouhém období neviditelnosti.

---

²⁹ Ronald A. Wells: Astrology, in The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt I., Oxford, 2001, str. 142

³⁰ Ronald A. Wells: Astrology, in The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt I., Oxford, 2001, str. 143

³¹ Tamtéž, str. 143

(obr. 1 – nebeská mapa z chrámu bohyně Hathory v Denderě)

Že je Venuše právě jitřenkou naznačuje „vynášení“ a vzhledem k vzácnosti událostí možná i „dům“. Slovo „prohlášení“ pravděpodobně odkazuje ke spojení s předpověďmi.³²

Dále:

„kdo pozoruje vrchol každé hvězdy na nebi, kdo zná heliakální východ každé... v dobrém roce, a kdo předpovídá heliakální východ Síría na počátku roku.“

³² Ronald A. Wells: Astrology, in The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt I., Oxford, 2001, str. 143 - 144

Mezera v textu znamená nepochybně „hvězda“. Tato fráze naznačuje, že znalosti toho, kdy určité hvězdy dosahují prvotního meridiánu, mohly být použity pro předpovídání heliakálního východu jiných hvězd. Nejdůležitější hvězdou pro Egyptany byl Síríus, který označoval začátek lunárního roku kvůli spojení s každoročními nilskými záplavami.

Harkhebi dále předpovídal přesný den svátků, letní a zimní slunovrat (zimní slunovrat byl v Egyptě slaven jako narozeniny Rea), uměl používal sluneční a vodní hodiny k určení přesného času a samozřejmě také znal pohyby hvězd po obloze.³³

Astronomie

Nejstarší zmínky o pozorování pohybu nebeských těles na území Egypta pochází již ze 7000 – 5000 př. n. l. Astronomie byla pro starověké Egyptany nedílnou součástí náboženských představ. Většina základních božstev je spojena s konkrétním nebeským tělesem a tato tělesa ovlivňovala každodenní život Egyptanů. Lidé a stát, celý Egypt, byl považován za odraz kosmu, z něhož se vyvinul a k němuž směřoval. Od počátků uměli kněží předpovědět čas, kdy se jejich bůh objeví na obloze. Vytvořili kalendář o 365 dnech, dokázali určit čas východu Slunce a zformovali poměrně složitý lunární kalendář, aby mohli označit přesný čas svátků a obětí pro jednotlivé bohy. Jak se stát rozvíjel nastala nutnost kalendář zjednodušit pro světské účely, tento občanský kalendář je nejstarším předchůdcem našeho vlastního kalendáře.³⁴

Největší prostor v astronomii je samozřejmě věnován Slunci, jeho pohybu po obloze, východu, západu a jeho cestě podsvětím. Dva soubory mýtů již z Předdynastické doby měli zásadní vliv na formování celé egyptské kultury, jsou to mýty o bohyni Nut dávající život Reovi, který podnítil vznik jak kalendáře tak i měření času a dal základ i pojetí božského krále.

Nut a zrození Rea

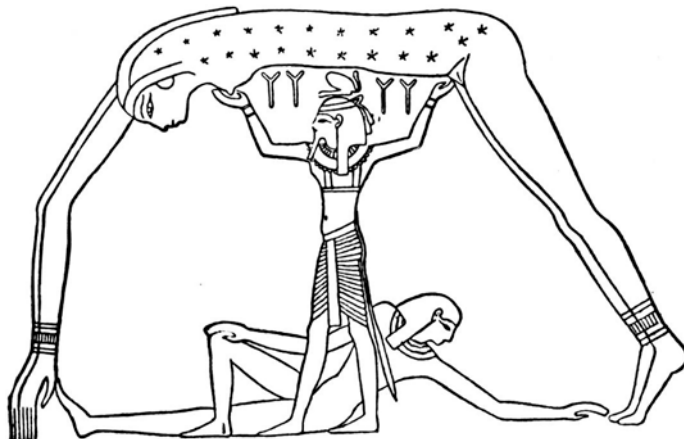
Bohyně Nut byla popisována jako nahá žena natažená přes oblohu (vlastně spíš tvořící oblohu) od horizontu k horizontu. Slunce pak cestuje skrze její ústa a hvězdami ozářené tělo

---

³³ Ronald A. Wells: Astronomy, in The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt I., Oxford, 2001, str. 144

³⁴ Tamtéž, str. 145

až porodním cestám. Hvězdy Mléčné dráhy, souhvězdí Blíženců a Cygnus tvořily tělo bohyně, která každý večer pozřela slunečního boha, aby ho ráno opět porodila.³⁵

(obr. 2 – Bohové Nut, Šu a Geb jakožto nebesa, vzduch a země.)

Tento mýtus ovlivnil hned dva výrazné aspekty egyptského náboženství. Zaprvé implikuje, že Re je bůh tvořící sám sebe, protože je to on sám kdo oplodňuje bohyni, ze které se rodí. Zadruhé ovlivnil sebe pojetí egyptským králů. Předpokládalo se, že je to vždy sluneční bůh, kdo oplodňuje královnu a zaručuje božský původ krále.

Mimo Slunce a ovšem také Měsíce, byly důležité cirkumpolární hvězdy (tj. hvězdy, které nezapadají pod obzor), které byly identifikovány s nesmrtelnými bohy a k nimž se doufal připojit blažený zemřelý. Např. pyramidy v Gize jsou orientovány podle nich. Hvězda Sirius byla ztotožněna s bohyní Eset a souhvězdí Orion s jejím manželem Usirem.³⁶

Kalendář

Egyptský kalendářní systém byl přímočarý a jednoduchý. Od počátku dynastického období dál se rok rozděloval na tři období, založené na zemědělském cyklu – Zápavy, setba, žně. Každé roční období se pak skládalo ze čtyř měsíců a každý měsíc se skládal ze třiceti dnů. Takový rok měl ovšem dohromady „pouze“ 360 dnů a proto se přidávalo pět epagomenálních dnů – „dnů mimo rok“ (viz mýtus o Nut a narození jejích dětí). Je možné předpokládat, že tento rok byl vytvořen prvními Egyptany jak z důvodů ekonomické stability státu (pravidelné vybírání daní atd.), tak z důvodu zaznamenávat vládu panovníků. Přesto mnoho vědců nazývá

---

³⁵ Ronald A. Wells: Astronomy, in The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt I., Oxford, 2001, str.

145

³⁶ Tamtéž

tento – tj. kalendář o 365 dnech – civilní kalendář.

Počet měsíců a jejich jména byla založena na starším, lunárním kalendáři. Přestože nevíme, kam se poděl třináctý měsíc, na lunární základy kalendáře můžeme snadno rozpoznat v některých svátcích, jejichž konání se nadále určovalo podle měsíčních fází spíš než podle „civilního“ kalendáře.

Některé ze svátků starověkého Egypta se tedy řídily podle měsíce a poměrně významná část náboženských událostí se konala v určitý den měsíčního cyklu (například za úplňku).

Údolní svátek se tak například konal desátý měsíc civilního kalendáře, ale den konání byl určen podle Měsíce.³⁷

Především pozdější řecko – římské zdroje vyzdvihují důležitost hvězdy Síríus – egyptsky Sothis (ztotožněna s bohyní Eset), která je spojena s 1460 letým cyklem egyptského civilního roku. Především šlo o ideální začátek roku, kdy první objevení se Síríia na obzoru po sedmdesáti denní neviditelnosti bylo slaveno jako začátek roku, když vody Nilu začaly stoupat.

Díky tomuto spojení mnoho vědců soudí, že první den civilního kalendářního roku začal přesně na prt spdt – tedy východ Síríia nad horizont.

O dělení času v době starověkého Egypta víme i další podrobnosti – týden měl deset dní, přičemž desátý den a den následující bylo volno. Den začínal za svítání před východem Slunce.³⁸

---

³⁷ Anthony J. Spalinger: Calendars, in *The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt I.*, Oxford 2001, str. 224

³⁸ Tamtéž, str. 224 – 225

4. VENUŠE V EGYPTĚ

4.1 Horovo oko a planeta Venuše

Výchozím bodem pro tuto kapitolu (a v jistém ohledu i pro celou diplomovou práci) je článek Rolfa Krausse *The Eye of Horus and the Planet Venus: Astronomical and Mythological References*. Autor článku ztotožňuje Venuši s jedním z nejrozšířenějších náboženských symbolů starověkého Egypta – se Slunečním Okem.¹ Domnívám se, že vzhledem k povaze náboženského smýšlení Egypťanů nelze toto ztotožnění provést tak jednoduše a proto jsem se pokusila rozvést mytologické představy, kterými autor argumentuje, abych získala úplnější obraz a dokázala posoudit, v kterých aspektech egyptského myšlení je ztotožnění Venuše se Slunečním okem možné a ve kterých pravděpodobně nikoli. Dodržela jsem původní členění článku, abych nenarušila návaznost autorovi argumentace.

Horovo oko jako nebeské těleso

Horovo oko je komplexní mytologický prvek a jeden z jeho aspektů je kosmologický. V hymnu (*Hymns to the Diadem the eye of Horus*) je osloveno jako Bílá koruna a označeno za nebeské těleso.

Chvalte Bílou korunu,
Úcta ti, Horovo oko,
Bílé, Veliké, v jehož kráse se Devatero raduje,
Když vychází na východním horizontu.
Ti, kdo jsou pozvedáni Šuem tě chválí,
ti, kdo sestupují na západním horizontu,
když vyléváš světlo na ty, kdož jsou v Duatu.²
(můj překlad autorem užitého anglického textu)

---

¹ Pozn.: Sluneční oko je pojem zahrnující více mytologických entit, jak bude v následujících částech ukázáno. Tento pojem jsem použila pro zjednodušení první části kapitoly.

² Rolf Krauss: *The eye of Horus*, in *Under One Sky*, Münster 2002, str.193, dle Erman (1911), str. 22

Ačkoli bylo Horovo oko v minulosti identifikováno jako Slunce, které samozřejmě vychází na východě a může i po svém západu vylévat světlo na ty, kdo jsou v zászvětí, stejná charakteristika se hodí i pro hvězdu, která vychází na východě, zapadá na západě a dokud je viditelná, vylévá světlo zemřelým v Duatu.³

Záležitosť Horova oka je složité, protože bývá popisováno i jako oko slunečného boha Re. Jako například v následujícím příkladu z Textů Pyramid:

(PT 698 b – d. T.P.M.)

hvězda Sehed NN bude vyvýšena s Ra,

že NN cestuje ....Poli Obětín.

NN je oko Rea, které prožívá noc,

a je počato a porozeno každý den.

Varianta (§698 d. N)

NN je oko Hora, které prožívá noc,

a je počato a porozeno každý den.

Oko Rea může být chápáno jako jiné označení pro Slunce, což ale nevysvětluje, jak může Slunce cestovat skrze Pole Obětín, když ta jsou součástí noční oblohy. R. Anthes připouští, že oko slunce může být označením pro hvězdu nebo přinejmenším pro entitu odlišnou od Slunce. Důkaz pro toto tvrzení nám může poskytnout známý mýtus o slunečním oku, které je posláno nalézt ztracené děti boha a po svém návratu dostává nové místo na čele boha. V tomto mýtu nemůže být ono oko totožné se slunečním diskem samotným.⁴

Ráda bych tento mýtus rozvedla. Mýtus se váže k bohu Reovi, který je zde v roli Stvořitele ztotožněn s Atumem. První generace stvořených bohů, Tefnut a Šu (Vlhkost a Vzduch), se ztratili ve vodách praoceánu. Re – Atum proto vysílá své oko, aby ztracené bohy našlo. Oko tak učiní a po návratu zjistí, že na jeho místě již vyrostlo oko nové. Oko se rozpláče a z jeho slz vzniknou lidé. Re, aby oko utišil jej jako ureus – posvátnou kobru, která měla ochranou funkci, umístí na své čelo.⁵

---

³Rolf Krauss: The eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002, str. 193

⁴ Tamtéž, str. 194

⁵ Jiří Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str. 142 - 143

Planeta Venuše jako Horovo oko

Hlavním kandidátem na nebeské těleso, které se od Slunce vzdaluje a zase se k němu vrací, je planeta Venuše. Teoreticky může Venuše ztělesňovat jak Horovo, tak Reovo oko. Mytologická zmínka, že existují dvě Horovi oči, může spojit Hora mladšího s jitřenkou a Hora staršího s večernicí. Hor mladší i starší jsou syny Esety a Usira. Dle mýtů se Horus starší narodil před Sutechem a Horus mladší byl počat až po Usirově smrti.⁶

Dle mytologie je Hor jeden z nejstarších egyptských bohů. Horův kult byl doložen již z předdynastické doby a spory o jeho původu se stále vedou. Kulty sokolích božstev patrně existovaly v mnoha městech, a pokud nenesly jméno Hor, bylo k nim zřejmě záhy přiřazeno. U Hora se tak setkáváme s jeho různými lokálními formami, které se od sebe liší ikonografií, některými vlastnostmi, kultem i mytologií. Můžeme říci, že se jedná o dva typy. První, patrně původní, božstvo vládne obloze, Slunci Měsíci a hvězdám a je spojované s bohyní Hathorou, jako její syn či manžel. V heliopolské genealogii je započítáván mezi potomky Geba a Nuty spolu se Sutechem, Usirem, Esetou a Nebchet. Tento nebeský Hor je doložen pod jmény Hauer, Harsemsu, Hor z různých měst atd.

Druhým typem je Hor, syn Esety a Usira, který vystupuje v královském mýtu jako mstitel svého otce. Tento Hor se v textech objevuje pod jmény Harsieset, Harpachered, Hranedžitef či Hariunmutef.

Autor uvádí, že Hor starší i mladší byli dětmi Usira a Esety. Jako Hor Starší či také Velký však bývá označován jeden z Horů prvního typu a ten není synem Eset. Hauer byl spojován s nebeskou klenbou, měsícem, západním horizontem a s prvními dekany hvězdné oblohy. Mimo astrálního aspektu se u něj projevuje i aspekt válečnický a za partnera Hathor. Byl uctíván hlavně v Kes, Létópolis a Kóm Ombo, kde je dodnes jeho chrám.⁷

Ale Hor starší se dle autora narodil před vraždou svého otce Usira – to by ukazovalo na legendu, dle níž se Hor narodil Eset ještě v lůně Nut. Toto vypráví příběh vztahující se k pěti epagomenálním dnům. Podle tohoto mýtu žárlil Šu na velmi těsné spojení mezi Nutou a Gebem (Nebeská klenba a země) a proto je od sebe oddělil a ještě k tomu „proklel“ Nut, že

---

⁶ Rolf Krauss: The eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002, str. 194

⁷ Jirí Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str. 73 - 86

nebude moci mít potomka v žádném z 360 dní egyptského roku. Ovšem Nut se nedala zastrašit a hrála hru s měsíčním bohem Thovtem. Vyhrála prý dost světla, aby vystačilo na pět dní, ve kterých pak porodila své čtyři děti a navíc Hora.⁸

Do skupiny Horů prvního typu patří také božstvo spojované s Venuší, ovšem ve formě jitřenky. Hor z podsvětí (eg. Heru duatej) je v Textech pyramid pokládán za jitřenku, která vládne nočnímu nebi a všem cirkumpolárním hvězdám. Souvisí se vzkříšením zesnulého panovníka a jeho výstupem na nebesa.⁹

Ví se, že bohové okolo Usira představují hvězdy a souhvězdí. Usir se objevuje jako souhvězdí Orion, Eset jako hvězda Sirius a Sutech jako Merkur. V mýtu Sutech vypíchne Horovi oko a měsíční bůh Thovt mu jej vrátí. Je oprávněné se domnívat, že mýtus o zraněném a navráceném oku popisuje astronomické pozorování soustředěné na Merkur, Venuši a Měsíc.¹⁰

Příběh o vypíchnutém oku boha Hora patří do tzv. Královského mýtu, jehož cílem bylo ospravedlnit (nebo vysvětlit) božský původ panovníka a jeho nárok na trůn. Královský mýtus navazuje na Onskou (Heliopolis) kosmogonii, v níž z Nun povstal Atum (Re – Atum) jako Stvořitel a stvořil první generaci bohů – Šua a Tefnut (Vzduch a Vlhkost). Ti zplodili druhou generaci – Geba a Nutu (Země a Nebeská klenba). Nut pak porodila čtyři děti – Usira, Eset, Sutecha a Nebthet, kteří jsou dále aktéry Královského mýtu. Usir jako nejstarší syn zdědil právo vládnout. Jeho vláda nad světem byla obdobím blahobytu, jež byl však ukončen vraždou. Dle známého mýtu byl Usir zavražděn svým bratrem Sutechem.

Podrobnosti o vraždě se v jednotlivých verzích mýtu liší a někdy je jakoby popírán fakt, že k ní došlo (pozn.což souvisí s obavami z narušení řádu maat, které násilné smrt panovníka představovala, zdá se, že Egyptany tato představa natolik děsila, že se jí nechtěli zaobírat ani v mýtu). Následuje část, kdy Eset spolu se sestrou Nebthet hledají Usirovo tělo, jak a kde jej naleznou se opět liší podle verzí, ale naleznou ho a Eset svým kouzlem (někdy za pomoci boha mumifikace Anupa) Usira vzkřísí a počne s ním syna. Usirovo úloha tím končí a on se odebírá do podsvětí jako „Vládce živoucích“. Teď má Eset syna, který může pomstít vraždu svého otce.

---

⁸ Jiří Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str. 184

⁹ Jiří Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str. 82 - 83

¹⁰ Rolf Krauss: The eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002, str. 194 - 195

Následný soudní spor je velmi vleklá záležitost. Soudní tribunál několikrát přiřkne trůn Horovi, ale Sutech rozhodnutí nerespektuje. Zpočátku má také na své straně Rea, kterému se na trůnu víc zamlouvá silný válečník než sotva odrostlý chlapec. Mezi Horem a Sutechem dojde k několika, občas z našeho pohledu až bizarním, soubojům.

V jednom z nich přijde Hor o oko a Sutech o varlata. Horovi pomůže bohyně Hathor nebo podle jiné verze bůh Thovt a oko je vyléčeno. O osudu Sutechových varlat se mýtus jmenovitě nezmiňuje, ale patrně byla rovněž vyléčena Thovtem.

Všechna klání dopadají ve prospěch Hora, ale rozhodující slovo má stále Re. Vše nakonec vyřeší dopis Usira z podsvětí, ve kterém bohům potvrdí Horovo dědické právo. Hor dostává zpět svůj trůn a Sutech se stává pánem poště a cizích zemí. Je mu také přiřknuto místo na Reově sluneční bárce, kde chrání slunečního boha pře hadem Apopem.¹¹

Oko Hora Staršího jako Venuše – večernice v Kalendáři šťastných a nešťastných dnů

Tzv. Kalendář šťastných a nešťastných dnů obsahuje informace identifikující Sutecha s Merkurem a Oko Hora Staršího s Venuší coby večernicí. Kalendář obsahuje prognostiky na každý den, které jsou pak označeny za „šťastné“ či „nešťastné“. Všeobecně vzato závisí předpověď na činnosti bohů. Kalendář, zachovaný ve dvou manuskriptech, se datuje okolo roku 1200 př. n. l. a zachycuje celý rok ode dne 1 do dne 365. (dny následně neoznačujeme termíny egyptského kalendáře, ale prostě číslem od 1 do 365)

Hor nebo jeho oko je zmiňován ode dne 18 – 350, tzn. období 332 dnů. Jestliže Horovo oko skutečně reprezentuje Venuši, pak toto období nemůže být spojeno s viditelností večernice či jitřenky, protože to nepřesahuje období 270 dnů. Kalendář zmiňuje Hora Staršího ve dnech 213 a 218 a pak znovu ve dnech 311 a 315. 218. den je oko označeno za nekompletní, protože součet jeho částí dává méně než polovinu, ale den 349 je naopak označeno za naprosto úplné.¹²

Pokud tedy je úplnost oka ze dne 349 pokračováním děje ze dne 218, pak máme období 137 dní. Končí – li období 270 dní v den 350 + x a začíná v den 80 + x, pak Hor zmiňovaný mezi dny 18 až 72 nemůže být Hor Starší, ale Oko hora Mladšího. Je možné určit, oko kterého Hora je spojeno s večernicí a kterého s jitřenkou, protože kalendář poskytuje informace o období neviditelnosti po dni 72:

---

¹¹ George Hart: Egyptské mýty, Nakl. Lidové noviny, 2000, str. 40 - 59

¹² Rolf Krauss: The eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002, str. 195

den 103: objevení se Bílé
den 111: hledání oka Akhet
den 168: hledání oka Akhet v Letopolis
den 169: nalezení/ spatření boha

Ve vzezření Bílé se Horovo oko objevuje v den 103. Oko akhet znamená Horovo oko, ale jeho hledání v den 111 neznamena, že by v tuto dobu bylo obtížně k nalezení. O 57 dní později je hledání uskutečněno v Letopolis, kultovním centru Hora staršího. Následující den je bůh nalezen či viděn. Interval 57 dní mezi oběma hledáními odpovídá spodnímu rozpětí přibližně 55 až 70 dnům neviditelnosti Venuše mezi fází jitřenky a večernice. (období neviditelnosti je 19 dní)

To značí, že v Kalendáři šťastných a nešťastných dnů je Oko Hora Staršího ztotožněno s večernicí a Oko Hora Mladšího s jitřenkou.

Den po nalezení či vidění boha se oko vedžat, další označení pro Horovo oko, pohne směrem na jih a pohybuje se v tomto směru do dne 190, kdy se pohne na sever:

den 170: oko vedžat se pohybuje na jih
den 188: následující oko se dva bozi pohybují na jih
den 190: dva bohové doprovází mocný plamen na sever

V astronomických termínech, pohyb oka vedžat či „mocného plamene“ nejprve na jih a pak na sever naznačuje, že jižní deklinace Venuše se nejprve zmenšovala a pak zvyšovala po 20 dní následně po prvním spatření.¹³

Astronomická datace Kalendáře šťastných a nešťastných dnů

Pokud tuto interpretaci přijmeme, je možné určit, který rok byl v Kalendáři zaznamenán. Nejstarší manuskripty Kalendáře jsou datovány do období vlády faraóna Merenptaha a hledaný rok tedy může být nejpozději rok 1204 př. n. l., tedy rok panovníkovi smrti. Manuskripty jsou původem z Memphisu či Heliopolis a budeme – li usuzovat, že se pozorování odehrálo zde, dostaneme další vodítka k určení konkrétního roku – například zeměpisnou šířku 29,9°. Podmínky vyplývající z Venušina cyklu pak ukazují na období mezi lety 1700 – 1250 př. n. l., kdy 169. den, jakožto počátek večerní viditelnosti, odpovídá solární zeměpisné délce $254^\circ - (360^\circ +) 4^\circ$. V Dolním Egyptě je pak viditelnost Venuše v 169. den možná jen v šesti letech, mezi nimiž jsou osmileté intervaly. Když pak zahrneme do

---

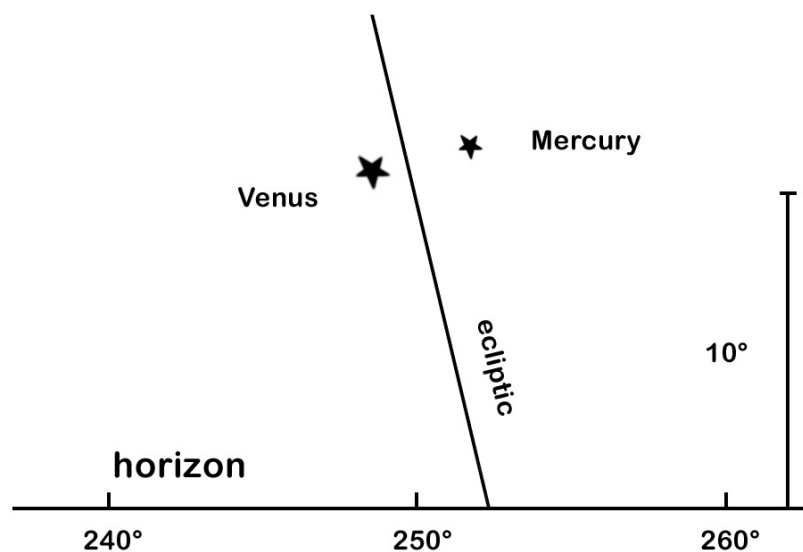
¹³ Rolf Krauss: The eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002, str. 196

podmínek, které musí hledaný rok splňovat ještě viditelnost Merkuru, jehož viditelnost Kalendář přičítá 164. dni: Nevycházej na počátku úsvitu. Je to den spatření rebela a Sutech jej zabíjí v ohybu velké bárky slunečního boha.¹⁴

Předpokládáme – li, že Sutech je ztotožněn s Merkurem, pak se dá předcházející verš vyložit jako spatření Merkuru na za svítání na východním horizontu. Přidáním této podmínky už nám zbývají pouze tři možné roky, z nichž nakonec jako nejpravděpodobnější vychází rok 1297 / 1296 př. n. l.¹⁵

Tento verš Kalendáře odkazuje na výše zmíněné postavení Sutecha coby ochránce slunečního boha Rea a jeho bárky. K tomuto účelu používá kopí či harpunu. Již od Textů Rakví je doložen, jak stojí na přídi sluneční bárky a přemáhá hada Apopa, který se snaží přemoci Rea na jeho noční pouti podsvětím a zabránit tak východu Slunce.¹⁶

Venuše a Merkur na západním horizontu v roce 1297 / 1296 př. n. l. (obr. 3)

Můžeme dále analyzovat další vybrané záznamy Kalendáře:

den 214: Bohové a bohyně jsou spokojeni, když vidí Gebovi děti odpočívat na jejich trůnech.

den 215: vyhlášení majestátu Horova

¹⁴ Rolf Krauss: *The eye of Horus*, in *Under One Sky*, Münster 2002, str. 197

¹⁵ Tamtéž, str. 198

¹⁶ Vincent Arieh Tobin: *Myths*, in *The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt II.*, Oxford, 2001, str. 466

Den 214 zřejmě popisuje konjunkci Merkuru a Venuše, tato situace nastala pouze v roce 1297 / 1296 př. n. l. a tím se ukazuje, že se jedná o rok vzniku Kalendáře.

O více než měsíc později, v den 250, Kalendář zaznamenal: „Vyhlášení majestátu (nebo: Bílé) nebes jdoucích severně“. Toto může být poukazovat na skutečnost, že okolo dne 250 se Venuše pohybuje po severozápadní části oblohy.

V den 250 je poloha Venuše asi 30 ° západně od Orionu. O měsíc později mine Orion.

Je možné, že záznam ze dne 276 k této události odkazuje: „Vyhlášení Hora odrazit co bylo spácháno proti jeho otci a přijímání rad s následovníky jeho otce Onnofris.“ Jako následovníky Usira můžeme brát Jupiter a Saturn, které Venuše „potkává“ v blízké konjunkci. Stručný náznak, že se Usirovi stalo něco zlého, může být popisem heliakálním západem hvězd Orionu.

Mezi dny 303 až 324 poukazuje Kalendář na krizi, jež je předjímana již v den 295.

den 295: Oko akhet je spokojeno

den 300: Vyhlášení Šua. Přivede zpět oko vedžat. V tento den je uklidněno Thovtem.

den 303: rozběsnění výsosti

den 305: bohyně jde do míst, odkud přišla

den 309: mír mezi Re a Okem akhet

den 311: Oko Hora staršího běsní proti Reovi

den 314: běsnění Oka Hora staršího

den 324: zamýšlí se vrátit k jihu

Počet záznamů z tohoto období ukazuje, že v čase, kdy Venuše zpomalila na své cestě na sever, probíhalo pozorování obzvlášť pečlivě. Návrat je uveden „vyhlášením Šua“, který přivádí zpět oko a uklidněním oka Thovtem.¹⁷

Verš ze dne 300 mluví o tom, že Šu přivede zpět oko vedžat, které je v ten den uklidněno Thovtem. Mohl by odkazovat na známý mýtus o uprchlé bohyni. Ten se původně vztahoval na dvojici boha Inhereta a bohyně Mehit, ale později se aktéry mýtu stali Šu a Tefnut. Tefnut uprchla v podobě rozrušené lvice představující Oko Reovo do Núbie a bylo třeba ji přivést zpět. Tohoto úkolu se zhostili Šu a Thovt, kteří bohyni přesvědčili k návratu a vedli ji jásajícím Egyptem.¹⁸

---

¹⁷ Rolf Krauss, *The Eye of Horus*, in *Under One Sky*, Münster 2002, str. 199 - 201

¹⁸ Jiří Janák: *Brána nebes*, Praha, 2005, str. 98 – 99, 113, 171 - 172

Ve dnech 303, 311 a 314 oko běsní v den 309 je klidné. V tomto období Venuše zpomaluje, ale nevíme, co přesně pozorovatel mínil „běsněním“ a „mírem“. Zmínka dne 324 o úmyslu vrátit se na jih mohla poukazovat na skutečnost, že Venuše se začala pohybovat na jih po období zdánlivé nepohyblivosti okolo dne 310.

Ve skutečnosti je to severní deklinace planety, která v těchto dnech dosahuje vrcholu, zatímco elongace stále roste.

Elongace dosahuje maxima v den 354, kdy není Hor ani oko zmíněno. Je však zmíněno den 349, který mohl být za vrchol považován. Záznam tohoto dne praví, že Horovo oko přišlo, bylo plné a celé. Což patrně odkazuje na vrchol elongace, kdy je záře večernice velmi výrazná.¹⁹

Situace popsaná v den 349 připomíná, co Kalendář zaznamenal v den 213: Boj velikých s bohyní Wpyt (ureus na čele). Ona počítá, co leží před ní Oko Hora staršího se stává lvem.

Obr. 4 - Ureus

A v den 218: „Devatero se klaní, když vidí, že Oko Hora staršího je na svém místě, počítáno ve všech svých částech...“

Zmínka o proměně ve lva ukazuje na ty večery, kdy Venuše zůstává déle viditelná a září jasněji. O pět dní později jsou zmíněny části Oka, což ukazuje, že planeta ještě nedosáhla maximálního jasů.²⁰

---

¹⁹ Rolf Krauss, *The Eye of Horus*, in *Under One Sky*, Münster 2002, str. 201

²⁰ Tamtéž, str. 202

Venuše a Merkur na východním horizontu v roce 1297/ 1296 př. n. l.

Venuše jakožto jitřenka je viditelná měsíce před dnem 1 v Kalendáři šťastných a nešťastných dnů. Dle UraniaStar 1.1 zůstávala viditelná v celém Egyptě mezi dny 1 a 111 nebo 112.

den 25: Sachmet jde na východ, zahnat spojence Sutecha

den 26: Boj mezi Horem a Sutechem v Duatu. Eset pomáhá Sutechovi. Hor se obrací proti Eset. Eset prchá před Horem

den 27: Mír mezi Horem a Sutechem

den 28: Děti Nut jsou klidné a spokojené²¹

Verš ze dne 26 odkazuje na jednu část Královského mýtu. Jedná se o část, kde se Sutech a Hor promění v hrochy a soutěží v tom, kdo vydrží déle pod vodou. Ovšem dva soci v jedné řece, to vede přirozeně ke rvačce. Eset se pokusí synovi pomoci a hodí po Sutechovi harpunu. Ten se na ni však obrátí a připomene jí jejich sourozenecké pouto. Eset se nad ním slituje, čímž ale rozčílí svého syna Hora, který to vezme jako zradu a usekne své matce hlavu, kterou pak odnese do pouštních hor. V další části mýtu je Eset hlava vrácena, ačkoli se neříká jak.²²

Sachmet je dobře známé označení pro Horovo oko. Sachmet jdoucí na východ znamená, že ten den byla Venuše spatřena coby jitřenka. Jelikož Merkur byl viditelný na východě o dva dny dříve, byla jitřenka viděna jako Sachmet zahánějící Sutecha. Souboj v Duatu se konal před východem Venuše a Merkuru nad horizont. Eset je ztotožňována se Sirem. V den 26 vypadala ranní obloha (= okolo třetí hodiny ranní) tak, že zatímco Merkur zůstával pod horizontem, Sirius vyšel o dvacet minut dřív než Venuše - Eset prchá před Horem.

V den 72 je zaznamenáno, že Oko vedžat bylo umístěno nad hlavu boha Slunce. Tento záznam zřejmě odkazuje na pozorování Venuše, která byla viditelná přesně nad vycházejícím Sluncem.²³ (obr.5)

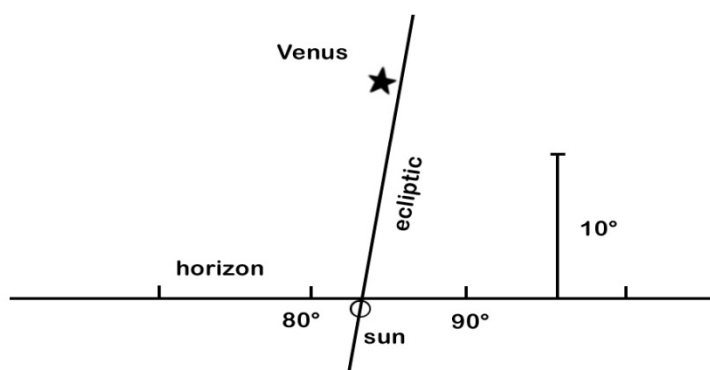
Ureus je součástí již výše zmíněného mýtu o Oku Rea a jeho ztracených dětech. Sachmet je jedna z lvích bohyň spojovaných s titulem Oko Rea. Sachmet vystupuje v mýtu o

---

²¹ Rolf Krauss: The Eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002, str. 202

²² George Hart: Egyptské mýty, Nakladatelství Lidové noviny, 2000, str. 51

²³ Rolf Krauss: The Eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002, str. 203

(obr. 5 – Venuše vychází vertikálně ve směru východu Slunce)

pohromě, který je součástí souboru magických zaklínadel nazvaných *Knihy nebeské krávy*, jejichž účelem bylo chránit panovníkovo mumifikované tělo. Nejstarší známá verze mýtu pochází z Tutanchamovy hrobky. Mýtus vypráví o čase, kdy Egyptu vládl samotný Re.²⁴

Ideální stav ale narušili sami lidé, kteří se začali proti stárnoucímu bohu bouřit. Re se o tom přirozeně dozví a svolá do Velkého paláce radu bohů. Jako prvního oslovuje Nuna. Posteskně si, že lidé, kteří povstali z jeho vlastních slz, se proti němu bouří. Nun odpovídá, aby nástrojem k potrestání lidstva bylo Oko Reovo, sluneční oko.

Lidé se dozvěděli o úmyslech svého panovníka a uprchli do egyptských pouští. Dle nejrozšířenější verze mýtu je to bohyně Hathor přeměněná v Sachmet, která je v podobě Oka vyslána do pouště, kde vraždí lidi. Po prvním dni vraždění se vrátí, opilá krví a toužící pokračovat. Ale Reovi se mezitím lidstva zželelo, koneckonců lidé byli stvořeni z části jeho samotného, a nechce v zabíjení pokračovat. Sachmet se však již naprosto vymkla kontrole a odmítá poslechnout.²⁵

Re ji musí oklamat. Nechá z Asuánu přinést červený okr a přikáže svému veleknězi, aby jej rozemlel na prášek a ten pak smísil s žitným pivem. Nápoj vypadá jako krev a sedm tisíc džbánů dokáže vytvořit jezírko.

Bohyně se zaraduje, vypije jej a v opilém stavu už nedokáže lidi najít. Zbytek mýtu vypráví o odchodu Rea na nebesa. Nejprve ale ustanovil boha moudrosti Thovta svým

²⁴ George Hart: *Egyptské mýty*, Nakladatelství Lidové noviny, 2000, str. 69

²⁵ Tamtéž, str. 70 - 71

regentem a nařídí mu, aby lidstvu předal znalost posvátného písma – hieroglyfů.²⁶

Závěry

Důkazy pro ztotožnění Venuše s Horovým okem (či Horem) a Merkuru se Sutechem vychází z propojení záznamů v Kalendáři a astronomickými úkazy roku 1297 / 1296 př. n. l.

- a) konjunkce Merkuru a Venuše okolo dne 26 (8. srpen 1297)
- b) pozice Venuše nad hlavou slunečního boha v den 72 (23. září 1297)
- c) viditelnost Merkuru ráno dne 164 (24. prosince 1297)
- d) počátek večerní viditelnosti Venuše na den 169 (29. prosince 1297)
- e) pohyb Venuše na jih začíná v den 170 (30. prosince 1297), pak na sever přinejmenším ode dne 190 (19. ledna 1296)
- f) konjunkce Merkuru a Venuše na den 214 (12. února 1296)
- g) pohyb Venuše na sever oblohy na okolo dne 250 (19. března 1296)
- h) návrat Venuše směrem ke Slunci počínající okolo dne 310 (18. května 1296)
- i) zapadání Venuše a Slunce na stejném místě okolo dne 340 (17. června 1296)
- j) plnost Oka Hora staršího v období největší jasnosti Venuše coby večernice okolo dne 349 (26. červen 1296)

Pro ztotožnění Oka Hora mladšího s Venuší coby jitřenkou nemáme přímé důkazy, ale pokud budeme předpokládat, že názory týkající se očí Hora byly pevné, můžeme odvodit totožnost východního Horova oka s Venuší jakožto jitřenkou z totožnosti Oka Hora staršího s večernicí.²⁷

Zraněné Horovo oko není v Kalendáři přímo zmíněno, ale vyskytují se záznamy hovořící o neúplném a úplném naplnění Oka Horova coby večernice v den 218 a 349.

Kalendář rovněž zaznamenal, jak se večernice vzdaluje od Slunce a opět se k němu vrací, což je možný odkaz na mýtus o slunečním oku vyslaném hledat ztracené děti boha.

Texty Pyramid, Texty Rakví a Nebeský diagram zahrnují Hora jako Venuši a Sutecha jako Merkur. V pohřebních textech se objevují v roli pomocníků/ někdy nepřátel blaženého zesnulého, který se objeví jako hvězdy na obloze.

---

²⁶ George Hart: *Egyptské mýty*, Nakl. Lidové noviny, 2000, str. 72

²⁷ Rolf Krauss: *The Eye of Horus*, in *Under One Sky*, Münster 2002, str. 204

V rámci státní ideologie byly obě planety důležité jako manifestace krále a ztotožnění obou bohů s planetami zřejmě sahá do rané doby.²⁸

Pro utřídění mýtů a mytologických postav ztotožňovaných s Venuší (pro potřeby této práce s Horovým okem, Horem, Reovým okem, Ureem, a vedžat) uvádím následující přehled:

4.1.1 Horovo oko

Horovo oko – egyptsky Ihet Heru. Horovi oči byly označovány za Slunce a Měsíc. Většinou, pokud stálo vedle oka Reova, zastupovalo Měsíc.²⁹

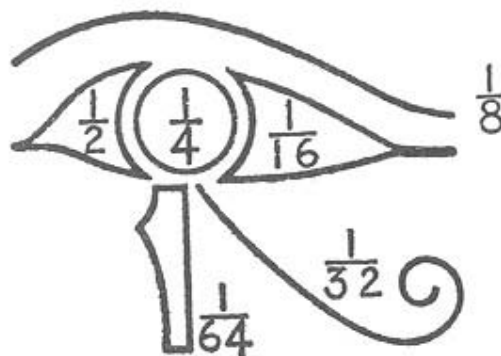
Hauer – Hor Velký nebo Hor Starší. Byl spojován se Sluncem, nebeskou klenbou, noční oblohou a hvězdami. V různých textech (např. nápisy z chrámu v Kóm Ombu) byl dán do souvislosti k měsíci, k západnímu horizontu a prvními dekany hvězdné oblohy.³⁰

Hor z Chemu – uctíván v Letopolis (Chem). Slepý a opět vidící bůh. Jeho oči mu byly navraceny večer formou oběti.³¹

Hor z obzoru (achet – obzor) – Harachtej.³²

Horovo oko fungovalo také jako mnemotechnická pomůcka pro zlomky $\frac{1}{64}$, které byly psány jako jednotlivé části hieroglyfického znaku wd3t, znaku pro úplnost. Součet těchto částí ovšem činí pouze $\frac{63}{64}$ a není tudíž úplné. Vysvětlení je v mýtu, kde se praví, že Horovo oko bylo zraněno při souboji se Sutechem a měsíční bůh Thovt jej uzdravil. Thovt je také bůh počtů a vědění. Ta zbývající $\frac{1}{64}$ byla doplněna jeho mocí.^{33, 34}

(obr. 6 Fragmenty Horova oka)

²⁸ Rolf Krauss: The Eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002, str. 205

²⁹ J. Gwyn Griffiths: Myths, Solar cycle, in The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt II., Oxford, 2001, str. 479

³⁰ Jiří Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str. 77

³¹ Tamtéž, str. 81

³² Tamtéž, str. 82

³³ Carol A. R. Andrews: Amulets, in The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt I., Oxford, 2001, str. 75 - 82

³⁴ srov. Jim Ritter: Closing the Eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002, str. 298 - 312

Bůh Hor byl ztotožňován především se Sluncem, jak dokládá následující modlitba. Hor je zde popisován jako sluneční bůh, je ztotožněn s Chepererem – vycházejícím sluncem, Reem – poledním sluncem a Atumem – zapadajícím sluncem.

Modlitba sesazeného úředníka k Horovi³⁵ :

„ Probouzíš se krásně, Hore, projíždějící se po nebi,
dítě, jež si vzešlo z pohlavního údu boha,
ohnivý chlapče, svítící paprsky,
jenž zaháníš tmu a mrákoty,
velebené dítě milých půvabů,
hovějící si ve svém božském oku,
budící lidi na jejich rohožkách,
a hady v jejich děrách!
Tvá loď pluje s plachtami po ohnivém jezeře,
a ty projíždíš nebem se svým příznivým větrem.
Dcery Nilu ohlašují ti nepřítelé,
Nubtského s jeho šípy,
a Geb slídí po něm na vrchu svého hřbetu.
Selket zatíná se do jeho hrdla
a spaluje ho žhavý dech brejlovců,
sedících na branách tvého paláce.
Veliké devatero bohů zuří proti němu
a jásá, když zasazovány jsou mu rány.
Dítky Horovi chápou se nožů
a rozmnožují jeho rány.
Hoj! Nepřítel tvůj padá
a spravedlnost trvale zůstává před tebou.

Když pak stáváš se Atumem,
podáváš ruku svou pánům podzemí.
Spící shromažďují se, velebí tvou krásu

---

³⁵ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská II., Praha, 1921, str. 284 - 285

a tvé paprsky osvětlují jejich obličej;
sdělují s tebou svá přání,
abys jim dopřál dívati se zase na tebe.
Když mineš je, temnoty je přikryjí,
a každý (zase leží) ve své rakvi.
Ty jsi pán, jímž lze se chlubit,
bůh dokonalý a věčný,
soudce, nejvyšší pán soudního sboru bohů, jenž upevňuje spravedlnost
a v cestu staví se hříchu.
- modlitba pokračuje ještě dále a končí prosbou úředníka, aby mu Hor byl nápomocen při
sjednání nápravy utrpěné křivdy.

4.1.2 Horovo oko v zádušních textech

V zádušních textech³⁶ se Horovo oko objevuje především jako souhrnný název pro obět.

---

³⁶ Poznámka: Zádušní texty – Texty určené zemřelým. Egypťané čerpali své představy o posmrtném životě ze tří zdrojů. Za prvé vyzozorovali, že některé hvězdy nezapadají za horizont (cirkumpolární hvězdy) – ty se staly vzorem existence v neměnném trvání. Druhým zdrojem je koloběh Slunce – ten symbolizuje zmrtvýchvstání, překonání noci je analogické k překonání smrti. Třetím zdrojem je rostlinná říše, každoroční obroda země, ačkoli tento zdroj není tak zásadní pro mentalitu Egypťanů jako oba zdroje astrální a solární. Jedním z prostředků jak zajistit posmrtnou existenci byly texty, které se snažili zajistit zesnulému bezpečný přechod do blažené posmrtné existence. Umístění těchto textů tak odpovídá jejich cíli – je totiž nezbytné, aby byly zesnulému nablízku. Přestože nesou název zádušní / zászvětní apod. nepojednávají o pobytu v zászvětí, ale o cestě do něj. Především pak o překonání nebezpečného období mezi smrtí a zmrtvýchvstáním. (Janák str. 47) Texty dostaly názvy podle místa, kam byly zaznamenány. Texty pyramid se tak samozřejmě nachází v pyramidách. Jedná se o nejstarší dochované egyptské náboženské texty z období 24. – 22 století př. n. l. Až do Pepiho II. byly tyto texty vyhrazeny pouze králům. Některé z těchto textů byly užívány až do pozdní doby. Zajišťovaly panovníkovi bezpečnou cestu do zászvětí a užívali k tomu několik způsobů – opakování stvoření, dovolávání se pomoci bohů anebo ztotožnění panovníka s některým božstvem. Jsou v nich také obsaženy pasáže, které chránily před nebezpečím a obětní formule. Jejich sled nebyl tolik zásadní, spíše byly v hrobce rozmístěny dle užití. Celkový počet zůstává nejasný. Důvod jejich vzniku může být v tom, že král Venis nevěřil věčné věrnosti svých kněží a chtěl nesmrtelnost „pojistit“. U textů stačí sama jejich existence. (Janák str. 49) Dalším celkem jsou Texty rakví – objevují se v období 1 přechodné doby paralelně k Textům pyramid v hrobkách elity. Zřejmě mají souvislost

Jakákoli oběť mohla být nazvána Horovým okem, protože Horovo Oko bylo tou první obětí vůbec. Dle mytologie přinesl Hor, po vítězném boji se Sutechem, svému otci do podsvětí jeho ka a zároveň mu vrátil oko, které Sutech ukořistil. Tímto činem se stal Hor právoplatným králem a Usirovi bylo umožněno vzkříšení.³⁷

V následujícím textu promlouvá kněz/ král, k zesnulému. Kněz/ král je většinou identifikován s Horem a zesnulý panovník s Usirem. Pro zmínky o vůni je možné usoudit, že v tomto případě bylo obětováno kadidlo³⁸:

TP 20:

Hej Neferkare! Přišel jsem a přináším ti Horovo oko. Opatř jím svůj obličej, ono očistí tebe.

Jeho vůně určena jest pro tebe. Vonící oko Horovo určeno jest pro tebe, Neferkare, aby zabránilo tvé hnilobě. Ono chrání tebe před vlhkostí, pocházející z ruky Sutechovi.³⁹

Při obětování bílého a černého džbánu⁴⁰, kněz odříkával následující:

---

s hospodářskou krizí, kdy si již nebylo možné obstarat nákladnou hrobku, a pozornost se soustředila na rakev. Přebírají motivy TP, ale objevují se i motivy nové – především pak umožňují bezpečný přechod do zászvěti i Egyptanům nekrálovského původu. Jedná se o soubor 1185 říkání. Většina říkání je opatřena názvem. Objevuje se v nich mnoho zábran, které na zesnulého čekají (poprvé se v nich objevuje had Apop). Klade se velký důraz na stvoření a analogicky k němu na východ Slunce. Novinkou je proměna zesnulého ve zvíře nebo setkání s blízkými lidmi. Od 12. dynastie se objevují první „mapy“ podsvětím. Více než na vstup do zászvětní existence se soustřeďují na cestu samotnou – která je velmi strastiplná. Nově se objevují vešebty (sošky služebníkú). (Janák 50 – 52) Kniha mrtvých – kniha obsahuje jednotlivá říkání, která jsou uvozena názvem a někdy mají i doslov. Kniha hovořila hlavně o překonání noci a východu zesnulého do blažené zászvětní existence. Jednoznačně převládá solární aspekt. Zásadní je kapitola (říkání) 125, které obsahuje scénu posmrtného soudu. Člověk musí být k úspěšnému zdolání nejen „čistého srdce“, ale také znát odpovědi na otázky a důležitá je tělesná připravenost – tedy zajištěné přetrvání všech částí lidské bytosti. (Janák 52 – 54)

³⁷ Jan Assmann: Egypt, Theologie a zbožnost rané civilizace, Praha 2002, str. 69 – 70

³⁸ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská II, Praha, 1921, str. 156

³⁹ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská II., Praha, 1921, str. 158

⁴⁰ Tamtéž, str. 156

TP 33:

„Vezmi si obě Horov y oči, černé a bílé, a vlož si je do svého čela, aby rozjasnil tvůj obličej.“⁴¹

V dalším uvedeném verši je již zesnulý král jmenovitě ztotožněn s Usirem a jeho nástupce mu obětuje chléb:

TP 35b – c ⁴²:

„Král dává oběť duchu Venisovu. Usire Venisi, vezmi si oko Horovo, svůj chléb a jez!“

Při přinesení šatů ⁴³ zemřelému se pronášelo:

TP 844 – 846

„Hej Pepi! Vstaň a obleč si oko Horovo, vezmi si je na sebe! Obleč je na sebe, obleč je na své tělo! Vyjdi v něm ven, aby bozi viděli, že jsi jím oblečen! Vezmi si velkou korunu od bohů onských! Hej Pepi, obživni! Přináší se ti oko Horovo, jež se nikdy od tebe nevzdálí.“⁴⁴

Král jakožto Hor obětuje svému otci líčidla na oči.⁴⁵ Zelená barva byla považována za barvu znovuzrození:

TP 55:

Usire Neferkare, vezmi si zelené oko Horovo! Usire Neferkare, nalič si je pro svůj obličej, jako Hor naličil si svoje oko zeleně. Hej, Neferkare, nalič si svoje oči ve svém obličejí zeleně, abys jimi viděl.“⁴⁶

Jako další oběť jsou přinášeny cukrovinky a ovoce ⁴⁷:

TP 100 a 111:

„ Usire Venisi, vezmi si sladké oko Horovo a ..... si je!“

„ Usire Venisi, vezmi si sladké oko Horovo a prohlédni si je!“⁴⁸

V mladších Textech rakví se Horovo oko objevuje i v jiné podobě. V následujícím textu se zesnulí ztotožňuje s Thovtem a dokládá znalostí mytologického příběhu, že to on uzdravil oko boha Hora:

---

⁴¹ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská II., Praha, 1921, str. 159

⁴² Tamtéž, str. 159

⁴³ Tamtéž, str. 156

⁴⁴ Tamtéž, str. 159

⁴⁵ Tamtéž, str. 156

⁴⁶ Tamtéž, str. 159 - 160

⁴⁷ Tamtéž, str. 156

monolog zesnulého:

„Jsem denně se svým otcem Atumem. Vyplnil jsem oko, jež bylo vyraženo v den boje onou protivníků.

Co jest to den obou protivníků? - Je to den, kdy bojoval Hor se Sutechem, kdy zasadil Horovi ránu do obličeje a Hor odňal Sutechovi varlata. Thovt napravil to pak svými prsty.

V pokračování textu se dále zesnulí ztotožňuje s Thovtem a s Reem. A v textu se objevuje i narážka na oko Rea:

A odstranil jsem bolest z božského oka v době utrpení.

To jest oko Reovo, jež trpělo, když on je poslal pryč. Thovt však zbavil je zármutku.

Spatřil jsem Rea, včera zrozeného, u pupku nebeské krávy. Jsem svěží, jako on je svěží, a on jest svěží, jako já jsem svěží.

Kdo jest to Re, včera zrozený, u pupku nebeské krávy? – To jest podoba oka Reova, když se denně ráno rodí; nebeská kráva jest pak božské oko.“⁴⁹

Duch zesnulého žádá převozníka, aby jej přepravil do západní říše. 4 a využívá mytologických obrazů, aby docílil svého:

„ Ó převozníku! Doprav mi sem tuto loď, jež sem byla dopravena Horovi pro jeho oko, jež sem byla dopravena Sutechovi pro jeho varlata! Putuje Horovo oko, jež spadlo na východní stranu nebe a chrání samo sebe před Sutechem.“⁵⁰

Poslední verš příkládám spíše pro zajímavou souvislost s astronomickými jevy. Duch zesnulého musí odpovědět na spoustu otázek, které se týkají podoby lodi a které mají opět prokázat jeho znalost světa bohů. Při otázce co je plachtou lodi pak odpovídá:

„... co jest její plachta? – jest to ratolest, jež vzešla v ....., když se Hor a Sutech políbili v novoroční den.“⁵¹

Polibek Hora a Sutecha v novoroční den by se dal vyložit jako konjunkce dvou planet.

4.1.3 Horovo oko v léčitelských textech

Lékařství bylo ve starém Egyptě dvojího druhu: jednak vědecké a jednak nevědecké.

---

⁴⁹ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská II., Praha, 1921, str. 189

⁵⁰ Tamtéž, str. 194

⁵¹ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská II., Praha, 1921, str. 196

Představiteli vědeckého léčitelství, jež se soustřeďovalo především na ranhojičství, byli lékaři (egyptsky *sevenu*), které známe v hojném počtu ze všech období egyptských dějin. Doloženi jsou nejen „všeobecní“ lékaři, ale i specialisté jako například oční, zubní nebo ženští lékaři. Mezi lékaři existovalo určité pořadí podle hodnosti. Zvláštní lékařský sbor se staral o panovníka a jeho rodinu. Přístup k „bohu žijícímu na zemi“ a péči o jeho zdravý mohl mít pochopitelně jen „lékař královského paláce“ nebo „lékař krále“. Egyptští lékaři byli vskutku věhlasní a byli vyhledáváni i v cizích zemích, kam je nejednou poslal sám panovník.

Zvláštní lékařské školy existovaly při tzv. Domech života. O egyptském vědeckém lékařství se dozvídáme z papyrů. V Papyru Edwina Smitha jsou popsána zranění a popis jejich léčby a to postupně bráno od hlavy. Nejprve je uveden název případu, pak popis rány, její určení, postup léčení a vysvětlivky. Tento rozsáhlý lékařský spis dokládá znalosti lékařů již z 3. tis. př. n. l. a potvrzuje také, že lékaři získávali více informací z praktické léčby než z mumifikace. Pokud si Egypťané nebyli vědomi žádné zjevné příčiny, uchýlovali se k nevědeckému lékařství – zařikávadlům, jak je popisuje Ebersův papyrus. Jako zajímavost uvedme, že z Egypta máme i záznamy o zvěrolékařství a to již z 19. st. př. n. l.⁵²

V případech, kdy se součástí léčby stávalo i zařikávadlo, docházelo často k ztotožnění pacienta s nějakým bohem a žádalo se o pomoc ostatní bohy. Hor často vystupuje v zařikadlech, která měla chránit děti, nebo se jednalo o případy, kdy se jednalo o zranění, které Hor utrpěl. Pak je většinou žádána Eset, aby „svému dítěti“ pomohla.

Následující text připomíná zranění dvou bohů a na základě jejich uzdravení předpokládá uzdravení nemocného člověka.

PE 2/1 – 2/6

Říkadlo, jež se má říkat při pití léku:

„1. Přichází – li lék, má přijít také zaklínání nepatřičných věcí z mého srdce a z mého těla. Mocná jsou zařikadla, působící současně s léky, a naopak mocná jest působnost léku při současném zaklínání.

2. Připomeň si, že Hor a Sutech byli přivedeni do velkého paláce onského k poradě o Sutechových varlatech a Horově oku. A pak dodej, jako Hor je zdrav, tak že zdrav je ten, kdo je na zemi, a že může činiti všechno, co chce, jako ti bozi, kteří tam byli.“⁵³

---

⁵² Břetislav Vachala: *Stáří Egypťané*, Libri, Praha, 2001, str. 199 - 201

⁵³ F. Lexa: *Staroegyptské texty*, Praha, 1923, str. 106

V dalším zaříkadle se Horovo oko objevuje jako synonymum a symbol úplnosti, dokonalosti a zdraví.

PH 13/17 – 14/2

Říkadlo pro měrnou nádobu, když se bere, aby se měřil lék

„Tato měrná nádoba, kterou беру, abych v ní měřil lék, jest odměrná nádoba, v níž Hor měřil své oko. Protože bylo dobře odměřeno, byl nalezen život, zdraví a štěstí!

Tento lék je měřen v této nádobě, aby jím byla zapuzena jakákoli nemoc, která jest v tomto těle.“⁵⁴

Následující příklad ukazuje Horovo oko přímo ve funkci léku, který sama Eset přináší svému synovi.

PH 14/2 – 14/4

Říkadlo pro ječmen

„Tento ječmen jest Horovo oko, jež bylo správně měřeno a odměřeno. Přinesla je Eset svému synu Horovi, aby mu zjednala stolicí, aby bylo odvedeno zlo, které jest v jeho těle.“⁵⁵

Zaříkadlo pro tuk volá na pomoc Horovo oko v podobě bohyně Renenet a žádá o ochranu, zároveň se tu lékař ztotožňuje s bohem moudrosti Thovtem, aby tak dodal říkadlu sílu, kterou by mělo, kdyby je vyslovil bůh osobně.

PH 14/4 – 14/7

Říkadlo pro tuk sloužící k přípravě jakéhokoli léku:

1. Buď velebeno Horovo oko, Renenet⁵⁶, nejmilejší družko Hezhotepova, již Re obdařil leskem před devaterem bohů!
2. Když bohyně Eset vyšla a vzdala úctu Gebovi, ty jsi za ní bojovala atd.
3. Zachraň ho před stíny, mrtvými muži a mrtvými ženami!
4. Já jsem Thovt, znamenitý lékař, jenž vyléčil oko Hora, když bojoval za svého otce Usira, před Neitou, paní životy a jejími průvodkyněmi. Hle, zachraň nás.“⁵⁷

---

⁵⁴ F. Lexa: Staroegyptské texty, Praha, 1923, str. 107

⁵⁵ Tamtéž, str. 108

⁵⁶ Poznámka: Bohyně Renenet (jinak také Renenunet) je bohyně spojovaná hlavně s úrodou, poskytováním potravy a ochranou. Zobrazována bývá v podobě kobry či ženy s hlavou kobry. Je ztotožňována s ureem. (Jiří Janák, Brána nebes, Praha, 2005, str. 145)

4. Já jsem Thovt, znamenitý lékař, jenž vyléčil oko Hora, když bojoval za svého otce Usira, před Neitou, paní životy a jejími průvodkyněmi. Hle, zachraň nás.“⁵⁷

Poslední z vybraných zaříkadel ukazuje Horovo oko v, pro nás snadno pochopitelné, roli zachránce nemocného oka.

PL 7/1 – 7/8

Říkadlo pro lék na oči

„ 1. O Horovo oko, stvořené pro duše onské, jež přinesl Thovt z Chmunu do velkého chrámu!

2. Ty, která sídlíš v Heliopoli, ty, která sídlíš v Peu a ty, která sídlíš v Depu, oslovte Horovo oko!

3. Buď vítáno, nádherné Horovo oko, jež vyšlo jsi z očního důlku Horova, jež bylo jsi přineseno, abys potřelo choroby působené bohem, působené bohyní, působené vetřelcem a vetřelkyní, mrtvým a mrtvou, nepřítelem a nepřítelkyní, kteří se vetřeli tomuto člověku do oka, jež jest pod mými prsty.

4. Ochrano! Buď, za mnou ochrano! Přijď, ochrano!“⁵⁸

Protože ale ve staroegyptském náboženství není nikdy nic jednoznačné, uvádím i příklad, kdy je Horovo oko ztotožněno s jedem:

Na konec mýtu o Esetě a Reovi, kdy Eset vymámí z Rea jeho tajné jméno, se praví:

Pak velký bůh odevzdal své jméno velké kouzelnici a ona řekla: „ Vyteč, jede! Vyjdi ven z Rea! Oko Horovo, vyjdi z boha! Vyjdi palčivosti z jeho úst! Já jsem činná, já vyháním! Vyjdi ven, mocný jede! Hleď, nejvyšší bůh mi oznámil své jméno! Ať žije Re, ať zhyne jed!“⁵⁹

4.1.4 Amulet Vedžat

Vedžet (Wd3t) – „Úplné/ Zdravé“ se ve formě amuletu objevuje již ve Staré říši. Je v podobě oka sokolího boha Hora a je považováno za nejmocnější z ochranných amuletů. Dochovaly se exempláře mnoha různých velikostí, provedení a z různých materiálů z průběhu celých egyptských dějin. Základní tvar představuje lidské oko s obočím, ale pod okem je kapka a kudrlina odkazující na sokola. Obvykle reprezentuje levé, měsíční oko, zraněné Sutechem a

---

⁵⁷ F. Lexa: Staroegyptské texty, Praha, 1923, str. 108

⁵⁸ Tamtéž, str. 116

⁵⁹ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská II., Praha, 1921, str. 317

uzdravené Thovtem, ale může také být pravým, slunečním okem, které nikdy zraněno nebylo a tento amulet se skutečně objevoval i ve své napravo orientované podobě.⁶⁰

Symbol oka wd3t byl v staroegyptské ikonografii široce užíván. Převažuje jeho ochranná funkce a nacházíme jej v podobě amuletů, šperků a na ochranných plaketách, které byly pokládány na mumifikované tělo. Obě oči – levé a pravé – byly společně umístovány na bok rakve, zřejmě měly fungovat jako „okno“ do světa zesnulých. Ochranná funkce se vyskytuje i v tomto případě jako druhý aspekt. Ze stejného důvodu bylo Horovo oko malováno i na bok lodí. Mělo loď chránit a zároveň „vidět“ to, co je před lodí.

Od Nové říše je oko často zobrazováno s křídly, vznášející se nad králi a bohy, jakožto symbol všepokrývající ochranné moci.

(obr. 7 – Sluneční oko z Tutanchamonovi hrobky)

---

⁶⁰ Carol A. R. Andrews, Amulets, in *The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt*, Oxford, 2001, str. 79

Vzhledem k mytologickému původu vystupuje oko často jako obětina. Například posvátní paviáni, kteří jsou pro svůj ranní křik spojováni se Slunce, jsou často zobrazováni, jak nabízejí oko vedžat Slunci.⁶¹

4.1.5 Reovo oko

Re – tento bůh patřil mezi nejvýznamnější egyptská božstva. Byl personifikací Slunce, jeho síly a moci. Slunce bylo označováno za jeho tvář, oko či potomka. Byl titulován jako král bohů. Mnoho božstev bylo pokládáno jeho děti (např. Hor, Thovt, Eset a bohyně nazývané Reovo oko). Re se objevuje v mnoha mytologických příbězích. Jeden z mýtů vypráví o tom, jak se Stvořiteli (Re, Re – Atum) děti, božstva Tefnut a Šu, ztratili ve vodách praoceánu.

Re tedy vyslal své oko, aby je našlo. Když však oko úkol splnilo a vrátilo se, zjistilo, že na jeho místě už je oko nové. Rozplakalo se a z jeho slz vznikli první lidé. Re, aby oko upokojil, učiní jej ureem na svém čele.⁶²

Další známý mýtus vypráví o zkáze lidstva. Lidé se začali bouřit proti stárnoucímu Reovi, který tehdy vládl na tomto světě. Bůh se na lid rozhněvá a vysílá své planoucí oko jako zuřivou bohyni Sachmetu / Hathoru. Po prvním krveprolití se vládce ustrnul, ale rozběsněná bohyně odmítala přestat. Bylo třeba bohyni lstí opít, aby bylo lidstvo zachráněno. Sám Re však odchází na nebesa.⁶³

Několik bohů bylo titulováno „Oko Reovo“. Jednalo se převážně o „lví“ bohyně :

Vadžet – ochranná kobří bohyně Dolního Egypta označovaná současně za Horovo i Reovo oko. Stejně jako ostatní bohyně spojované s okem mohla mít i hlavu lvice.⁶⁴

Bastet – velmi oblíbená bohyně, jejíž kult sahá daleko do egyptské historie. V její povaze se mísí starostlivost s jistou dávkou zuřivosti. Zprvu byla zobrazována v podobě kočky, ale již v Textech pyramid převládá její pokojně – pečovatelský aspekt a byla zobrazována jako kočka. Právě skrze její mateřské city je třeba vnímat její agresivitu. Lze si ji snadno představit jako kočku / lvici střežící svá mláďata před veškerým nebezpečím. Právě proto se pod její ochranu uchýlovaly především ženy a to v rámci menstruace, těhotenství a mateřství. Jako ostatní lví bohyně i Bastet je pokládána za dceru Reovu a nesla i titul „Oko Reovo“.

---

⁶¹Wilkinson R. H.: Reading Egyptian Art, Thames and Hudson, rok neuveden, str. 43

⁶² Jiří Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str. 140 - 145

⁶³ Břetislav Vachala: Pověsti a legendy faraónského Egypta, KPK Praha, 1994, str. 20 - 22

⁶⁴ Tamtéž, str. 188 - 189

K jejím atributům náleželo i vedžat – Horovo oko a dále sistrum, náhrdelník menit a hůl ve formě stvolu lotosu. Centrum jejího kultu se nacházelo v Deltě.⁶⁵

Mehit – bohyně uctívaná okolí města Cenej, spolu se svým manželem Inheretem. Byla spojována se Sluncem i měsícem a jako jiné bohyně – Ivce nesla titul oko Rea a byla považována za jeho dceru. Patrně se k ní váže původ mýtu o sluneční lvici, která uprchla z Egypta. K návratu ji přiměl Inheret, jehož jméno znamená „Ten, který přivádí Vzdálenou“.⁶⁶

Eset - nejvýznamnější egyptská bohyně, jejíž jméno se dá přeložit jako „Trůn“. Byla manželkou a sestrou Usira a matkou Hora. Byla spojována s hvězdou Sírius a proto ztotožňována s bohyní Sopdet. Také náležela k bohyním označovaným za Oko Rea.⁶⁷

Hathor – jedna z nejpopulárnějších bohyň. Její jméno znamená „Příbytek Horův“. Byla ztotožňována s nebeskou klenbou (zde ztotožněna s Nutou) a byla i matkou a později manželkou Hora. Jako nebeská bohyně, matka Slunce spojovaná s noční i denní oblohou byla zpodobňována jako kráva. Kráva je jejím hlavním ikonografickým spodobněním. Pro vazbu na Hora byla spojována i s Reem jako jeho dcera či manželka. S tím se pojí i její tituly „Zlatá“ a „ Oko Rea.“ S matkou Hora se pojila i role matky panovníka. Váže se k ní příběh zaznamenaný v Knize o nebeské krávi. Také se s ní hovoří v souvislosti o uzdravení Horova oka.⁶⁸

Mecset, Šesemset – méně známé bohyně titulované jako „Oko Rea“⁶⁹

Sachmet - její jméno znamená „Mocná“. Byla pokládána za ochránkyni panovníka a bojovnici. Nemoci byly označovány za její dech a mohla je sesílat na panovníkovi nepřátele (na druhou stranu se část jejího kněžstva věnovala léčení). Označovaná za oko Rea.⁷⁰

Tefnut – spolu s bratrem Šuem tvořili první stvořenou generaci bohů. To oni byli hledáni Reovým okem. Tefnut však bývá sama s Reovým okem ztotožněna a to v mýtu o uprchlé bohyni.⁷¹

---

⁶⁵ Jiří Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str. 43 - 44

⁶⁶ Tamtéž, str. 113

⁶⁷ Tamtéž, str. 54 - 57

⁶⁸ Deborah Vischak: Hathor, in The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt II., Oxford, 2001, str. 82 - 85

⁶⁹ Jiří Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str. 116 – 117, 169

⁷⁰ Aleid de Jong: Feline deities, in The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt I., Oxford, 2001, str. 422

⁷¹ Vincent Arieah Tobin: Tefnut, in The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt III., Oxford, 2001, str. 362 - 363

Mimo Horova a Reova oka byla v mytologii s Venuší spojována ještě jedna entita:

Benu – božstvo zobrazované a uctívané v podobě volavkovitého ptáka. Spojován byl především se Sluncem jakožto symbolem obnovy a zmrtvýchvstání. Jeho jméno bylo odvozeno od kořene veben – zářit.

Pojí se s ním i pojem benben, neboli posvátný prapahorek. Benu byl považován za ba slunečního boha a to jak Rea, tak Atuma. Kvůli vazbě na zmrtvýchvstání byl přiřazen i k Usirovi. Pro ztotožnění se Sluncem se na něj vztahovaly i představy o věčném koloběhu a obnově, byl dáván do souvislosti se záplavami a nesl titul „Pán jubileí“. Řekové v něm spatřovali fénixe. Spojen s planetou Venuší⁷²(viz Astrologie).

Shrnutí

Shrňme – li si dosavadní mytologické zmínky o Oku Reově a Oku Horově, můžeme dojít k následujícímu. V souladu s povahou egyptského myšlení se na základě mýtů a také na základě zádušních a lékařských textů, dostaneme k závěru, že existuje hned několik variant vzájemného vztahu obou očí.

1) Oko Reovo a Oko Horovo mohou být považována za totožnou božskou entitu, v případech, kdy je Horovo oko ztotožněno s ureem, který je většinou chápán jako oko Reovo nebo v textech, kdy je Horovo oko ztotožněno s bohyní – Ivicí, která nosí titul „Oko Reovo“

2) Ve většině mytologických příběhů je ovšem nelze zaměnit – Reovo oko je spojováno s bohyněmi, dcerami Rea, vzdaluje se od Slunce, je přiváděno zpět a vykazuje znaky samostatné entity – pláče, zlobí se či odporuje Reovi. Je také chápáno jako ochránce Slunce. Na druhou stranu Horovo oko se neprojevuje tolik jako aktivní bytost. Ono samo je spíše objektem aktivity okolí – je zraňováno, léčeno či přinášeno za oběť. I v souvislosti s amuletem vedžat, který představuje, je vnímáno spíše jako oko měsíční, to, které bylo zraněno a uzdraveno – kdežto Reovo oko zraněno nikdy nebylo.

3) Obě z božských očí vykazují vlastnosti, které umožňují ztotožnit je s Venuší, nicméně i tady se jejich pozice liší, stejně jako momenty, ve kterých je identifikace s Venuší možná, zvláště vezmeme-li do úvahy vlastnosti planety. Horovo oko je možné ztotožnit s Venuší především v rámci triády Usir – Orion, Eset – Sírius, Hor – Venuše. Skutečnost, že

---

⁷² Jiří Janák, Brána nebes, Praha, 2005, str. 46 – 47

bylo zraněno a zahojeno koresponduje s ubýváním a přibýváním jasu planety. Venuše bývá také často viděna společně s měsícem, což odpovídá častému setkání Thovta s Horem v rámci mytologických příběhů.

Oproti tomu povaha Reova oka odpovídá jisté „ohnivosti“ planety a její nestálosti, což koresponduje s povahou bohyň, které se v roli Reova oka objevují. Typická dvojice Hathor / Sachmet je dokonalý příklad. Také skutečnost, že planeta Venuše není na obloze vidět stále, ale mizí a opět se ke Slunci vrací, se zdá analogií spíše k bohyním, které utekly z Egypta – a tím z dosahu Slunečního boha – jen aby byly s jásosem přivedeny zpět ke Slunci.

4) Také je třeba vzít do úvahy příbuzenský svazek obou očí. I Eset, matka boha Hora, byla jednou z bohyní nesoucích titul „Oko Reovo“ a je tedy v tomto směru možné považovat Reovo oko a Horovo oko za matku a dítě.

Na základě uvedené mytologie a ukázek textů se domnívám, že obě božské oči lze ztotožnit v určitých okamžicích jak s Venuší, tak se sebou navzájem, ale nemyslím, že vzhledem k pluralitě egyptského náboženského smýšlení, by bylo možné je naprosto ztotožnit se sebou navzájem. Každé z nich plní v mýtech svou vlastní funkci a každé z nich má i svou „povahu“.

Je třeba brát vždy do úvahy daný kontext a funkci, kterou Oko plní.

4.2 Venuše a král

V kapitole o náboženském smýšlení starých Egyptanů jsem se zmínila o důležitosti času „poprvé“ pro řád světa. Neoddělitelnou součástí tohoto řádu, jakožto opakujícího se „poprvé“, byl „úřad“ krále. Prvním králem byl bůh – stvořitel. Po něm následovali další bohové. Král byl pokládán za syna Reova, stejně jako za syna Horova. V jednom staroegyptském hymnu se praví:

„Re dosadil krále

na zemi živých

provždy a navěky.

Tím, že král vykonává spravedlnost mezi lidmi

a uspokojuje bohy,

uskutečňuje maat a ničí isfet.

Král přináší oběti bohům

a zádušní pokrm zářícím duchům.⁷³

Král je „bohem na zemi“ a vtělením řádu maat⁷⁴. Král je jediný pravý kněz a ostatní „kněží“ jsou vždy jen jeho zástupci. Korunovace krále napodobovala Meniho sjednotitelský čin.

Měl – li král jedinečné postavení za svého života na zemi, pak po smrti bylo ještě výjimečnější. Nejstarší posmrtné představy situovali zemřelé buď pod zem, nebo nebesa, přesněji mezi hvězdy. Nebe bylo chápáno jako bohyně – matka, smrt byla nové zrození ve světě hvězd.⁷⁵

V TP se setkáváme téměř výlučně s představami o posmrtném osudu krále (jistá „demokratizace“ v posmrtném životě nastala až později) a panuje v nich (jako ve všech náboženských představách Egypta) značný nesoulad. Většina z nich se shoduje v tom, že král coby syn boha, nemůže zemřít (s tím se neslučují zařikadla bránící rozkladu jeho těla). Avšak většina zařikadel se vztahuje ke králově nebeské pouti, kdy je přirovnáván k sokolovi, volavce, divoké huse nebo například ke skarabeovi. Během svého výstupu na nebesa je král již naprosto bohem.⁷⁶

Musí se ale podrobit mnoha zkouškám, než dosáhne Pole obětí (sídla blažených zemřelých). Vchod byl chráněn jezerem a převozník měl pravomoc soudce. Aby mohl vstoupit do bárky musel král podstoupit všechna rituální očistění a především projít „výslechem“, který měl podobu iniciačního obřadu. Král musel prokázat znalost světa bohů. Někdy se král uchýloval k magii nebo i výhrůzkám, vzýval bohy (zvláště Rea, Thovta a Hora) žádá dvě sykomory, mezi nimiž denně vychází Slunce, aby jej nechali projít. Po svém příchodu na nebesa je triumfálně přivítán samotným slunečním bohem a v podstatě pokračuje ve své pozemské způsobu života.⁷⁷

Podle jedné z možností počítající s tím, že se mrtví po smrti stávají hvězdami, se král po smrti stává tou nejjasnější hvězdou na nebi, která je zároveň nejbližší Slunci a nevzdaluje se od něho – jitřenkou.⁷⁸ Vybrala jsem několik textů, které o se zmiňují o králi a jeho vztahu k jitřence. Ne vždy je sní král ztotožněn.

V prvním textu je král zařazen mezi hvězdy.

---

⁷³ Jan Assmann: Egypt - Theologie a zbožnost rané civilizace, Praha, 2002, str. 15

⁷⁴ Mircea Eliade: Dějiny náboženského myšlení, Praha, 1995, str. 96

⁷⁵ Tamtéž, str. 98

⁷⁶ Tamtéž, str. 99

⁷⁷ Mircea Eliade: Dějiny náboženského myšlení I, Praha, 1995, str. 100

⁷⁸ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská I., Praha, 1921, str. 118

TP 132:

„Venis byl počat v noci. Venis byl zrozen v noci. On p aří k těm bytostem, které jsou za Sluncem a před jitřenkou.“⁷⁹

V následujícím textu není zmíněna jitřenka, ale je zmíněno Horovo oko, jímž se panovník očistil (v tomto případě se asi jedná o kadidlo). Důležitou částí je, že panovník nevchází do země, ale na nebesa, což ukazuje asistence obou bohyň, které jsou ukryty za titulem „holubice Usirovi“. Eseta, která je spojena s východem⁸⁰ a hvězdou Síriem⁸¹ a její sestra Nebthet, která je spojována s tmou, západem a nocí.⁸²

TP 308 – 311:

„Usire! Přichází Venis. Odporna jest mu země. Nevchází do Geba, neboť by propadl zkáze; on spí ve svém paláci na povrchu země. Rozlámány jsou jeho kosti a odstraněno jest to, co bylo zkaženo v něm. On očistil se okem Horovým a to, bylo zkaženo v něm, bylo odstraněno oběma holubicemi Usirovými. Venis vypustil svůj mok v Kaisu na zemi.“⁸³

V další ukázce podává králi ruku Usir (ztotožněný s Orionem) a král se „znovu objevuje na horizontu“, což bychom mohli považovat za popis objevení se jitřenky, ale samozřejmě také Slunce. Orion ale odkazuje spíše na hvězdnou oblohu.

TP 393 – 414:

„...Venis je jest bůh, nejstarší ze starých. Tisícové ho obklopují, sta mu obětují. Orion, otec bohů, podal mu ruku, jakožto velkému mocnému, a Venis znova objevil se nebi, jsa korunován za pána horizontu....“⁸⁴

V tomto textu je král označen přímo za hvězdu, která se objevuje zrána. Kalendáře šťastných a nešťastných dnů ukázal, že Egypťané považovali za počátek dne úsvit před východem Slunce.⁸⁵

TP 342 – 350:

„...Když přichází druhá hodina jitřní, třetí hodina, čtvrtá hodina, stojí Teti, jsa hvězdou, pod

---

⁷⁹ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská II., str. 23

⁸⁰ Jiří Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str. 122

⁸¹ Tamtéž, str. 55

⁸² Tamtéž, str. 121

⁸³ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská II., Praha, 1921, str. 165

⁸⁴ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská II., Praha, 1921, str. 168

⁸⁵ Rolf Krauss: The Eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002, str. 205 – 206

břichem nebe a soudí, neboť jest bůh, vyslýchá, neboť jest kníže....⁸⁶

Následující dva texty řadí krále do triády Usire – Eset – Hor, kde Eset je Síriem a Hor je ztotožněn s jitřenkou a prohlášen za syna krále.

TP351 – 357:

„ ...Za spravedlivou byla uznána výpověď Pepiova. Sláva Pepiovi, sláva duchu Pepiovu! Sirius jest sestrou Pepiovou, jitřenka jest synem Pepiovým; Pepi jest pod břichem nebe u Rea.“

opět v TP 928 – 929:

„ Pepi vychází na východní straně nebe, kde se rodí bozi... sestra Pepiova jest Síriem, jeho syn jest jitřenka.⁸⁷

V textu 209 je králi řečeno, že vychází a zapadá s Reem, není tudíž ztotožněn se Sluncem, ale s nebeským tělesem, které sleduje dráhu Slunce – opět můžeme usuzovat, že se jedná o Venuši.

TP 209:

„vycházíš a zapadáš... s Reem“⁸⁸

I následující text jasně naznačuje spojení krále s jitřenkou – vezmeme – li v úvahu triádu Usir – Eset – Hor coby Orion – Sírius – Jitřenka, je král osloven, jako by byl jitřenkou.

TP 821

„Ty žiješ; vycházíš s Orionem na východní straně nebe a zapadáš s Orionem na západní straně nebe; vaším třetím (soudruh) jest Sírius.“⁸⁹

Další dva vybrané texty panovníka označují přímo za jitřenku.

TP 871 - 874

„Hej Merire! Ty vycházíš, jsa jitřenkou... obyvatelé pravodstva mají před tebou strach... Volá na tebe Eset, oslovuje tě Nebthet... naříd' kormidlo k nebeským luhům....“⁹⁰

---

⁸⁷ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská I., Praha, 1921, str. 23

⁸⁸ Tamtéž

⁸⁹ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská I., Praha, 1921, str. 23

⁹⁰ Tamtéž, str. 25

TP 630 – 632:

„ Eset a Nebthet poskytly tobě ochranu v Siovtu, protože poznaly v tobě svého pána, ve tvém jménu: „Pán Siovtu“, protože poznaly v tobě svého boha, ve tvém jménu: „Bůh“.

Ony vzývají tebe, abys neodcházel od nich ve jménu svém: „ Jitřenka“, a zahrnují tebe dary, abys nechoval se násilně ve svém jménu: „ Zenderev“.⁹¹

Následující text oslovuje bohyni Nut a bohy označuje za hvězdy na jejím těle, včetně krále, kterého řadí mezi cirkumpolární hvězdy.

Texty pyramid 777 – 785:

III. „ Ó veliká bytosti, jež jsi nebe!... Ty naplňuješ celý vesmír svou krásou. Celá země jest pod tebou. Ty zmocnila ses jí a sevřela jsi ji i všechny věci ve svém objetí. Pojmi do sebe Pepia jako hvězdu nepodléhající zkáze!

Ty nehemžíš se červy jako Geb ve svém jménu: „ Nebe“. Geb sjednotil pro tebe celý svět v jediný celek.

Jsi vzdálena od země nad hlavou svého otce Šua a vládneš jím, neboť on miluje tebe a podřídil tobě sebe i všechny věci.

Ty jsi vzala k sobě všechny bohy, kteří byli v jeho lodi, a učinila jsi je svítilnami, aby – jsouce hvězdami – nemohli ti utéci.

Nedopuť, aby Pepi zůstal vzdálen od tebe ve jménu tvém: „ Vznášející se ve výši.“⁹²

Další text umísťuje krále na nebe a popisuje, jak si bere Horovu korunu. Tato věta může odkazovat ke královskému titulu, ale vezmeme – li do úvahy větu ze 72 dne kalendáře šťastných a nešťastných dnů o tom, že Slunce umísťuje Horovo oko jako ureus nad svou hlavu,⁹³ můžeme i zde připustit možnost, že se jedná o jitřenku.

TP 879 – 881:

„ Ó vy bozi sídlící na horizontu, na hranicích nebe! Chcete – li, aby žil Atum, chcete – li se natíratí vonnými oleji, oblékati si šaty a dostávatí svoje obětní chleby, chopte se ruky Pepia a uveďte ho do luhů obětí (pole obětí). Dejte, ať jest zářícím duchem mezi zářícími duchy, dejte ať je mocný mezi bohy a on bude dávati vám velké dary a velké oběti.

Pepi projíždí nebem a provázejí ho obyvatelé osad. On bere si tam velkou korunu jako Hor,

---

⁹¹ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská II., Praha, 1921, str. 175

⁹² Tamtéž

⁹³ Rolf Krauss: The Eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002, str. 203

syn Atumův.⁹⁴

V následujícím textu se král teprve snaží dostat na břeh mezi cirkumpolární hvězdy.

TP 1221 – 1223:

„Ó vy čtyři vlasáči (synové Hora) mající kadeře na svých spáncích, mající kadeře na svých týlech, jejichž temena jsou ozdobena chocholy! Opatřete vor pro Pepia, opatřete loď pro něho! – volají „Hladový“ (jména převozníků) a „Ten, jenž hledí na zad“, kteří mají vézt Pepia, když přepravuje se na tento břeh, na němž jsou hvězdy nepodléhající zkáze, aby bydlil s nimi. – Rozkazuje – li, vezte jeho vor, sice poví vaše lidská jména „Nicotným“ (Zlí démoni) a vytrhá vám tyto chocholy, jež jsou na vašich temenech jako poupata lotosů na bažinách.“⁹⁵

Poslední vybraný text nespojuje panovníka s okem Horovým, ale Reovým a označuje jej za syna Reova oka – potažmo za syna bohyně titulované jako oko Reovo.

TP 2206:

„Pepi jest dospělí muž, jenž vyšel z Rea; Pepi vyšel z lůna devatera; počala ho Šesmet, porodila jej Šesemet.

Pepi jest sokol, jenž vyšel z Rea; Pepi jest živý brejlovec, jenž povstal z oka Reova“⁹⁶

Tolik praví o panovníkovi a jitřní hvězdě Texty pyramid.

Shrnutí

Král se v TP objevuje ve vztahu k jitřence ve třech pozicích:

- Král mohl být s jitřenkou po své smrti a zmrtvýchvstáním ztožněn. A to jak samostatně, tak jako součást triády Usir – Orion, Eset – Sírius, Hor – jitřenka.
- Král mohl také být, v souvislosti se ztotožněním s bohem Usirem, prohlášen za bratra Síriuse – Esety a otce jitřenky – Hora.
- Král mohl být také prohlášen za syna jitřenky – v tomto případě jako oka Reova.

K problematice krále a Horova oka – Venuše je třeba se zastavit ještě u jednoho důležitého pojmu. Tím pojmem je ka.

---

⁹⁴ F. Lexa, Náboženská literatura staroegyptská II., Praha, 1921, str. 177 - 178

⁹⁵ Tamtéž, str. 178

⁹⁶ Tamtéž, str. 181

Ka je jednou ze „složek“ lidské bytosti, mezi něž dále patří ba, anch, srdce, tělo a stín. Ka se nejčastěji překládá jako duše či duch, přestože koncepce ka není zdaleka tak jednoduchá. Ve starověku ka mohlo znamenat mužskou plodnost a ve všech obdobích pak ustanovující a tvořivou životní sílu. Ka je také složka lidské bytosti, která do člověka vchází při narození a pokračuje ve své existenci i po smrti.⁹⁷ Ka mají lidé stejně jako bozi. Ka boha – stvořitele je zdrojem života bohů i lidí, ka krále se podílí na stvořitelství síle božského ka. Jakožto představitel země v sobě král ka svých poddaných a tvořil z nich jednotný lid.⁹⁸

Egyptský panovník je pozemským vtělením boha Hora a je také synem boha Rea. Syn mohl být v Egyptě chápán jako projev otce skrze ka a panovník toto božské ka získával při korunovaci. Existovaly rituály, kterými bylo možné sílu ka obnovit – například svátek ipet, kdy byla v luxorském chrámu každoročně utvrzována totožnost krále a jeho ka.

Již na počátku egyptské historie byl panovník spojován s Horem. Jak se však prosazoval kult boha Usira, pronikaly mýty týkající se tohoto boha i do královské teologie. Od 5. dynastie již obřady ohledně pohřbívání a zádušního kultu vychází z dějů uirivského mýtu. Žijící král je tak ztotožněn s Horem a zesnulý král s Usirem. Důležitou roli v mýtu hraje ka – Usir bývá nazýván Horovým ka. Zdá se, že právě dědičný aspekt ka byl prostředkem Usirova vzkříšení. Sutech totiž zřejmě spácháním vraždy odejmul Usirovi jeho ka a znemožnil tak nejen jeho zmrtvýchvstání, ale i Horův nástup na trůn. Celý souboj obou bohů lze tedy chápat jako boj o ka. Hor nakonec zvítězil a přijal na sebe královské ka, které pak následně odnesl svému otci. Usir byl vzkříšen a Hor se stal právoplatným králem.⁹⁹

V jiné verzi příběhu je však nutné získat zpět oko, to je přineseno Horem do podsvětí a umožňuje vzkříšení Usira.

4.3 Venuše v zádušních textech

Venuši můžeme v zádušních textech nalézt jak jmenovitě, tak v jedné z podob, které jsme již identifikovali výše. Ve většině případů je tu Venuše považována za průvodce či posilu na cestě k blaženému zázvěti. Je zdůrazňován její jedinečný jas, a ve spojení se silou záře, kterou

---

⁹⁷Wilkinson R. H., Reading Egyptian art, Thames and Hudson, rok neuveden, str. 49

⁹⁸ Jiří Janák, Staroegyptská kniha mrtvých, Brno, 2003, str. 32

⁹⁹ Tamtéž, str. 36

vydává, také její moc potírat nepřátele.

V tomto textu je Venuše viděna hned ve ve dvou podobách. Za prvé je svítilnou na cestu a pro posilu ducha, přičemž její původ je na východě. A zadruhé je ztotožněna s Horovým okem, tentokrát v roli urea, který chrání panovníka.

TR kap. 137a

říkání pro opatření si svítilny

„ N. praví: Ať je přinesena svítilna, svítilna pro tvého ducha, Usire, náčelníku západní říše! Ať přinesena je svítilna pro noc, když minul den! Oko Horovo, zářící ve svém chrámu, ať září před tebou, ať se snese na tvé čelo, chrání tě a poráží tvé nepřátele! Čistá, buď čista! Krásná, buď krásna!

Ať přinesena svítilna pro Usira Vennofra s čerstvým tukem, s novým knotem z východního horstva!“¹⁰⁰

V dalším textu je ukázán vztah Venuše a Slunce – Horova oka a Rea. Záře Horova oka je spojována se září Slunce, ale září na jeho rozkaz. Opět se tu projevuje rivalita Hora a Sutecha. Horovo oko je tu v roli zastánce své matky Esety. Tento i předcházející verš se snaží těžit z moci, kterou má světlo Venuše na obloze a zajistit stejnou moc pro sebe při průchodu zásvětím.

TR kap. 137. b.

říkání pro rozsvícení svítilny

„ Přichází bílé oko Horovo, přichází zářící oko Horovo.

Buď vítáno ty, jež záříš jako Re v horizontu, abys potřelo síly Sutechovy! To jest rozkaz toho, jenž bere tě, přináší tě a rozsvěcuje tě (k boji) proti němu.

Přichází svítilna, kterou přinášejí tito spěchající dárci; přichází z nebe za Reem na rukou tvých sester. Jako žije Re, tak žije oko Horovo ve velkém paláci. Žije, žije oko Horovo; ono jest podporou své matky.“¹⁰¹

Toto zaříkadlo se objevuje dokonce v několika variantách. Jeho záměr nebo snad sdělení je vždy totožné. Venuše v roli jitřenky, je chápána jako entita, která má schopnost ukazovat cestu ke Slunci. Zesnulí ji prosí, aby pro něho udělala cestu k Reovi.

---

¹⁰⁰ F. Lexa, Náboženská literatura staroegyptská II., Praha, 1921, str. 251

¹⁰¹ Tamtéž, str. 251 - 252

KM Zaříkadlo 13

Zaříkadlo pro vstup a pokračování ze západu, říkáno zesnulým:

„Mé je celé lidstvo, dáno mi celé. Vstoupil jsem jako sokol, pokračuji jako fénix. Ranní hvězdo (jitřenko), učíš pro mne cestu, abych mohl uctívat Rea na nádherném západě. Kadeřníku Usira, kdož poutáš Horovi psy, učíš pro mne cestu, abych mohl uctívat Usira - Pána života.“¹⁰²

V následujícím textu dokazuje zesnulý své znalosti světa bohů – v tomto případě uspořádání oblohy. Mezi Reovi „východní duše“ pak počítá i jitřenku.

Zaříkadlo 109a

Zaříkadlo o znalosti východních duší, pronášeno zesnulým:

„Já znám východní bránu nebes, o níž jižně nachází se jezero (pool) h3rw – hus a od níž severně nachází se voda r3 – hus, i místo z něhož se Re plaví s vánkem a s pádlováním. Já uchopím... lodě boha; já jsem ten, kdo neúnavně pádluje v bárce Reově. Zním dvě sykomory z tyrkysu, mezi nimiž Re vychází, které rostou každá u východní brány, kde Re vychází....

Já znám východní duše; jsou to Re- Harechtej, ... Tele a Ranní hvězda (jitřenka).¹⁰³

varianta - Říkadlo 122b

„Všichni jsou moji, dáni mi společně. Vstoupil jsem jako sokol, procházím jako fénix. Ranní hvězdo (jitřenko), učíš pro mne cestu, abych mohl v míru vstoupit na nádherný západ, Já patřím na bazén Usira. Učíš pro mne cestu, abych mohl vstoupit a uctívat Usira – Pána života.“¹⁰⁴

Následující říkadlo mluví o již zmíněné triádě Usir – Eset – Hor, doufá, že tato tři mocná astrální božstva mu pomohou dostat se do náruče nebes – Nut.

Říkadlo 44:

„Kéž je zesnulý obklopen Orionem, Sothis a Ranní hvězdou (jitřenkou), kéž tě vloží do rukou tvé matky Nut...“¹⁰⁵

Další říkadlo užívá jitřenku k popisu místa.

---

¹⁰² T.G.Allen, The Book of Dead or Going forth by day, 1973, str. 11

¹⁰³ T.G.Allen, The Book of dead or Going forth by day, 1973, str. 86

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 95

¹⁰⁵ R. O. Faulkner: The Ancient Egyptian Coffin Texts, volume I., Warminster 1973, str. 36

Říkadlo 63:

„... Přijmi toto tvé želo, které je u nohou Rea a tvou hůl, jež je u nohou Ranní hvězdy (jitřenky), budeš vycházet na obloze mezi hvězdami, které nemizí, budeš bojovat žezlem a vládnout holí...“¹⁰⁶

V následujícím říkadle se hovoří o přechodu přes nebesa a zesnulý je přirovnáván nebo ztotožněn s Venuší.

Říkadlo 724:

„Požehnání, jímž Anup řídí Posvátnou zem, ti umožňuje, že můžeš jít přes celá nebesa se svým malým prstem jako Swn... šm3 strom tě obsluhuje, zizyphus strom stáčí svůj vrchol k tobě, stoupáš jako Ranní hvězda (jitřenka) a poddaní tě denně uctívají... Ty přivádíš (...) za ním, který toto činí pro tebe, Tak jako já.“¹⁰⁷

Posledním říkadlem, které zde uvádím je úplnější verše říkadla, kterým jsem v úvodu začínala. Toto říkadlo nejenže ztotožňuje zesnulého s jitřenkou, ale také zdůrazňuje, jak privilegovaná a Reem milovaná tato hvězda je. Popisuje, že jitřenka odhaluje dávno zapomenuté a že sama vychází nad horizont.

Říkadlo 722:

„Stát se Ranní hvězdou. Cesty zászvěti jsou otevřeny pro zesnulého, brány těch, kdož jsou na horizontu, jsou otevřeny pro ni, nádhernou hvězdu, kterou bohové země, kteří jsou v temnotě, požívají.“

On činí jasný..., on odhalil ty, kdož byli zapomenuti, neboť zesnulý je Ranní hvězda, zesnulý je w3 – hvězda ze zlata, která sama vychází nad horizont; jedna z mnoha ureů, které její matka zrodila, která pozřela ony Ničitele.

Zesnulý je Osamělá hvězda na horizontu a její otec Re jí daroval celé nebe, když ona září.“¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ R. O. Faulkner: The Ancient Egyptian Coffin Texts, volume I., Warminster 1973, str. 59

¹⁰⁷ R. O. Faulkner: The Ancient Egyptian Coffin Texts, volume II., Warminster 1973, str. 275

¹⁰⁸ R. O. Faulkner: The Ancient Egyptian Coffin texts, volume II., Warminster 1973, str. 274

Shrnutí

Venuše se v zádušních textech (mimo textů ztotožňující je s králem, o nichž jsme pojednali výše) objevuje v několika „úlohách“:

- a) v roli Ranní hvězdy – jitřenky jakožto průvodce. Je žádána, aby zesnulému ukázala cestu k Reovi a blaženým. (KM říkadlo 13)
- b) stojí po boku dalších hvězd v triádě Orion, Sothis, Venuše, mezi něž zesnulý přichází. (KM říkadlo 44)
- c) je jednou z bytostí, jejichž znalost musí zesnulý prokázat při své cestě podsvětím. (KM říkadlo 109a)
- d) označuje místo/polohu na obloze – „... u nohou jitřenky...“ (KM říkadlo 63)

Srovnání – egyptské pojetí Venuše a Venuše na Předním východě ve starověku

Egyptské a předně - východní náboženství se vyvíjela odlišně. A také jejich představy spojované s planetou Venuší jsou odlišné.

V Mezopotámii a Syropalestině byla Venuše uctívána většinou jako bohyně lásky, války a ochránkyně žen. Všechny bohyně ztotožňované s Venuší vlastně představovali aspekty ženství a plodnosti. Často také tvořily dvojici s nejdůležitějším bohem panteonu (Marduk, Tammuz) a byly důležité pro udržení plodnosti země, což se projevilo například v hieros gamos.¹⁰⁹

Na druhou stranu v Egyptě Venuše nemá natolik zásadní postavení. O Venuši víme z TP hlavně jako o průvodci na cestě, ale nezdá se, že by v nich byla spojena s nějakým určitým božstvem. Teprve pokud budeme uvažovat o Reově a Horově oku jako o hvězdách a dále jako o Venuši, dostaneme se ke spojení hvězda – božstvo.¹¹⁰ Pluralitní povaha egyptského náboženství pak umožňuje vnímat Venuši v Egyptě v mnoha rolích,¹¹¹ na rozdíl od v podstatě jednotného pohledu náboženských systémů Předního východu.

Také Venušin pohyb po obloze byl v obou kulturních oblastech vnímán odlišně. V Mezopotámii bylo pozorování Venuše spojeno s vytvořením kalendáře na základě jejího

---

¹⁰⁹ Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu, Libri, 2003

¹¹⁰ Rolf Krauss: The Eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002

¹¹¹ Jiří Janák: Staroegyptská Kniha mrtvých, kapitola 105, Brno, 2003, str. 16

cyklu¹¹², kdežto v Egyptě se základem pro kalendář stalo Slunce, Měsíc a, díky spojení se záplavami, hvězda Sírius.¹¹³

Společné body bychom pak nelezli především ve vztahu planety – božstva ke Slunci. Na Předním východě byly venušovské bohyně často dcerami boha Slunce.¹¹⁴ Obdobně i v Egyptě se můžeme setkat s popisem jitřenky coby dcerou Rea.

Možnou podobu vidím i ochranné funkci a následném ochranném vztahu ke králi. Avšak na Předním východě vstupovala bohyně s králem do již zmíněného posvátného manželství, v Egyptě má bohyně titulovaná jako Oko Rea spíše funkci strážce.¹¹⁵

---

¹¹² Garry E. Hunt a Patrick Moore: *The Planet Venus*, London, 1982, str. 18

¹¹³ Anthony J. Spalinger: *Calendars*, in *The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt I.*, Oxford 2001, str. 224

¹¹⁴ Wolfgang Heimpel: *A Catalog of Near Eastern Venus Deities*, in *Syro – Mezopotamian Studies*, 1982,

¹¹⁵ Jiří Janák: *Brána nebes*, Praha, 2005, str. 65 – 69, 151, 140 – 145

5. ZÁVĚR

Ve starověkých civilizacích hrála obloha – noční i denní – a její proměny obrovskou úlohu. Většina nestarších božstev je spojována s oblohou. Ať už jako Slunce, Měsíc, hvězdy či nebe samotné. Bohové byli ztotožňováni s nebeskými tělesy od počátku lidských civilizací. Ovšem v přiřazení významu jednotlivým bohům – nebeským tělesům se jednotlivé civilizace lišily.

Ve staroegyptském náboženství bylo centrem všeho Slunce a sluneční kult. Sluneční kult byl středem mýtů o stvoření světa, bohů a lidí. V rámci Královského mytologického cyklu byl sluneční kult ustavujícím prvkem královského úřadu a celého pojetí krále jako boha žijícího na zemi. Většina významných bohů a bohyň byla v blízkém vztahu ke slunečnímu bohu. Slunce také nejlépe ztělesňovalo jev, který je pro egyptské náboženství základní, totiž obnovu a zmrtvýchvstání.¹

Takové soustředění na Slunce vedlo k tomu, že hvězdy a planety měly ve staroegyptském náboženství mnohem menší důležitost než v náboženských systémech okolních států. Přesto by nebylo správné říct, že staří Egypťané hvězdy nepozorovali. Opak je pravdou. Někteří z významných bohů byli přiřazeni ke hvězdám a jejich objevení se, zmizení nebo jiný pohyb po noční obloze se pak odrážel v určení času svátků toho kterého boha.²

Hvězdy plnily v představách Egypťanů několik funkcí. Hvězdy, které nezapadají za horizont a které my nazýváme cirkumpolární, byly symbolem stálosti a neměnnosti. Hvězdy také tvořily Usirovu družinu blažených zesnulých, ke které se chtěl po smrti připojit každý Egypťan. Usir sám byl ztotožněn se souhvězdím Orion, jeho sestra a manželka Eset s hvězdou Sírius.³

Po dlouhou dobu se zdálo, že Venuše stojí v rámci staroegyptských náboženských představ tak trochu stranou, protože nebyla ztotožněna s žádným velkým božstvem. Venuše se coby Ranní hvězda – jitřenka objevuje v zádušních textech. Zde může být pojímána několikerým způsobem.

---

¹ Jiří Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str.140 - 145

² Ronald A. Wells: Astrology, in The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt I., Oxford, 2001, str. 143 - 144

³ Wilinson R. H.: Reading Egyptian Art, Thames and Hudson, rok vydání neuveden, str. 131

Patrně nejvýznamnější je její ztotožnění se zesnulým panovníkem⁴, který se měl po svém výstupu na nebesa zařadit mezi blažené zesnulé a to právě v podobě nejjasnější hvězdy na noční obloze. Venuše mohla být také prohlášena za syna zesnulého panovníka. V Textech pyramid se objevuje i jako průvodce zesnulého nebo jako bytost obývající onen svět, jejíž znalost musel zesnulý prokázat.

V této práci jsem vycházela ze článku Rolfa Krausse, ve kterém autor ztotožňuje planetu Venuši v rámci jejího ročního cyklu s Horovým okem a Reovým okem.⁵ V souvislosti s nimi se pak k Venuši pojí celá řada dalších božských entit a mytologických událostí.

Ovšem Reovo a Horovo oko lze ztotožnit jen v několika případech, ale rozhodně nikoli celkově – nejedná se o totožné entity.

Pokud tedy zařadíme Venuši do mytologických souvislostí a učiníme tak za předpokladu, že Venuše byla ztotožňována s Horovým i Reovým okem, vyvstane nám dvojitý obraz Venuše. V souvislosti s Reovým okem získává Venuše podobu bohyně – Ivce, která se od slunečního boha ve dvou mytologických příbězích vzdaluje a opět se k němu vrací. Vždy se vzdaluje v rozrušení a musí být uklidněna.⁶ Těmto příběhům odpovídá venušin cyklus, ve kterém se objevuje střídavě jako jitřenka a večernice, vždy po období neviditelnosti – nepřítomnosti.⁷

Znalosti náboženských systémů Předního východu by v této chvíli mohly vést k pokusu ztotožnit Venuši se Sachmet či Hathor a následovat vzor civilizací, které s Egyptem sousedily. Hathor a Sachmetu lze považovat za egyptské protějšky kanaánské Astarte nebo babylonské Ištar. Ztotožnění egyptských bohyň s Venuší je lákavé, ale nesprávné. Bohyně lze za Venuši považovat jen v jejich „funkci“ slunečního oka.

S Reovým okem také souvisí ureus – ochranná kobra na čele Rea. Venuše může být v určité fázi svého cyklu viděna ve směru budoucího východu Slunce a tedy vlastně nad čelem Rea.⁸ Ureus by ukazoval na ochranný „dojem“, který Venuše budí v pozorovateli tím, že se o pohybuje nablízku Slunci, předchází ho či následuje.

V souvislosti s Horovým okem či Horem získává Venuše trochu odlišnější podobu.

---

⁴ F. Lexa: Náboženská literatura staroegyptská I., Praha, 1921, str. 118

⁵ Rolf Krauss: The Eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002

⁶ Jirí Janák: Brána nebes, Praha, 2005, str. 140 - 145

⁷ www.toulkyvesmirem.cz

⁸ Rolf Krauss: The Eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002, str. 203

Především se jedná o změnu rodu. V této souvislosti se pak Venuše objevuje jako součást triády Usir/Orion – Eset/Sírius – Hor/Venuše. V mýtu je Horovo oko zraněno a uzdraveno⁹, čemuž by odpovídalo slábnutí a zesilování jasu planety v rámci jejího cyklu. Její fáze možné spatřit pouhým okem. V rámci sjednocení s Horovým okem se Venuše stává aktérem tzv. Královského mýtu, přičemž všechny aktéry je možné na noční obloze spatřit.

O Venuši tedy platí ta samá pravidla, která platí o celém staroegyptském náboženství. Je možné, aby jedno božstvo plnilo více funkcí a jednu funkci více božstev, což z nich ale přesto nečiní božstva identická. A jako mají mnoho tváří a jmen egyptští bohové, má je i Venuše.

---

⁹ Jirí Janák, Brána nebes, Praha, 2005, str. 87 - 88

Summary

Planeta Venuše v náboženství starého Egypta The Planet Venus in the religion of Ancient Egypt

Eliška Kaplanová

The sky – night and day – played an important role in ancient civilizations. Most of the oldest deities are associated with the sky. Gods were considered to be sun, moon, stars or the sky alone. The gods were identified with heavenly bodies from the beginning of human civilization.

In the Egyptian religion it was the sun that was in the centre of the cult. Solar cult was in the middle of myths of creation of the world, gods and humans. It was a foundation element establishing the king as the god on earth. Most important gods and goddesses were in close relation to the sun god. The Sun also embodied renewal and resurrection.

This concentration on the sun caused the stars and planets to be considered less important in the religion of ancient Egypt than in the religions of neighbouring countries. However, they still were important. The stars and planets fulfilled several functions in the Egyptian religion. Circumpolar stars were a symbol of stability. Stars also formed Usir's retinue. Usir himself was identified with Orion and his wife Eset with Sirius.

For a long time it appeared that Venus was left out because it was not identified with any great deities. Venus as a Morning star appears in Pyramid Texts. This can be viewed in several ways. Probably the most important is the identification with the deceased monarch who became the Morning star after his alighting to heaven. In Pyramid Texts Venus appears as a guide of the deceased or as a being living in the next world.

This diploma thesis is based on the article of Rolf Krauss, who identifies Venus with the Eye of Horus and the Eye of Re. In connection with them Venus is linked to a number of other divine entities and mythological events.

However, the Eye of Horus and the Eye of Re can be identified with each other only in a few specific cases – they are not the same entity.

If we add Venus to the mythological background (providing that Venus is identical with the Eye of Horus and with the Eye of Re), we will get a double image of Venus. As the Eye of Re is Venus connected with the goddess - lioness, who left the sun god and returned to him again. Venus may then also embody ureus – a cobra on the brow of the sun god.

In connection with the Eye of Horus we receive a different form of Venus. In particular, it is a change of gender. Venus then appears as a part of triad Usir / Orion – Eset / Sirius – Hor / Venus. In the myth the Eye is injured and healed, which corresponds to decline and amplification of the brightness of the planet during its cycle.

The rules surrounding Venus correspond to those which apply throughout the Egyptian religion. One deity can perform more functions and one function can be performed by many deities. And as the Egyptian gods have many faces and names, Venus also has.

Seznam použité literatury:

- Assmann J., Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace, Oikúmené, Praha 2002
- Allen T. G., The Book of Dead or Going forth by day, 1973
- Baines J., Málek J., Svět starověkého Egypta, Praha 1996
- Black J., Green A., Bohové, démoni a symboly starověké Mezopotámie, Praha 1999
- Eliade M., Dějiny náboženského myšlení I., Oikúmené, Praha 1995
- Faulkner R. O., The Ancient Egyptian Pyramid Texts, Oxford 1969
- Faulkner R. O., The Ancient Egyptian Coffin Texts, I. – III., Warminster, 1977
- Hart G., Egyptské mýty, Nakladatelství Lidové noviny, 2000
- Heimpel W., A Catalog Of Near Eastern Venus Deities, in Syro – Mesopotamian Studies, vol. 4, is. 3, prosinec 1982
- Janák J., Staroegyptská kniha mrtvých – kapitola 105, Brno 2003
- Janák J., Brána nebes – Bohové a démoni starého Egypta, Libri, Praha 2005
- Jacq Ch., Egypt velkých faraonů, Praha 2002
- Lexa F., Staroegyptské texty, Praha 1923
- Lexa F., Náboženská literatura staroegyptská I., Praha 1921
- Lexa F., Náboženská literatura staroegyptská II., Praha 1921
- Moore P., Hvězdy a planety – Encyklopedický průvodce, Nakladatelství Slovart, Praha 2001
- Moore P., Hunt G. E., The Planet Venus, London 1982
- Pokorný Z., Planety, Aventium, 2005
- Shaw I. (ed.), Dějiny starověkého Egypta, Praha 2003 (druhé vydání)
- Vachala B., Staří Egyptřané, Libri, Praha 2001
- Vachala B., Pověsti a legendy starověkého Egypta, Praha 1994
- Wilkinson R.H., Reading Egyptian Art – A Hieroglyphic Guide to Ancient Egyptian Painting and Sculpture, Thames and Hudson, rok vydání neuveden

Encyklopedie, sborníky:

- Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu, J. Prosecký, B. Hruška, J. Součková, K. Březňová, Libri, Praha 2003
- The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt, ed. Donald B. Redford, Oxford 2001
- Under One Sky, Astronomy and Mathematics in the Ancient Near East, ed. John M. Steele, Annette Imhausen, Münster 2002

Elektronické zdroje:

www.toulkyvesmirem.cz

Obrázky:

1. http://www.world-mysteries.com/alignments/mpl_all.htm
2. <http://ancienthistory.about.com/od/egyptmyth/tp/071507egyptiandeities.01.htm>
3. Rolf Krauss: The Eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002
4. <http://www.zsvm.cz/?p=525>
5. Rolf Krauss: The Eye of Horus, in Under One Sky, Münster 2002
6. http://pages.cpsc.ucalgary.ca/~williams/History_web_site/Graphics/Horus%20eye%20fractions.gif
7. <http://www.nationalgeographic.com/history/ancient/enlarge/eye-of-horus.html>